

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

S. P. A. C. E.

**SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION
IN CENTRAL EUROPE**

ISSN 2519-8858

Електронне фахове видання

Випуск 11

Одеса

2019

Редакційна колегія:

Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук, професор, декан факультету, психології, політології та соціології, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна – *головний редактор*

Багінський Андрій Владиславович, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна

Єнін Максим Наїмович, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, КПІ ім. Ігоря Сікорського, Київ, Україна

Кононов Ілля Федорович, доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології, Луганський національний університет ім. Т. Шевченка, професор кафедри філософії та соціології філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Україна

Курбатов Сергій Володимирович, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України та афілійований науковий співробітник Центру російських та євразійських досліджень Університету Уппсала, Швеція

Наумкіна Світлана Михайлівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна

Перегида Євген Вікторович, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук, Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

Смола Лідія Євстахівна, доктор політичних наук, професор, професор кафедри видавничої справи та редагування, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського, Україна

Туляков Вячеслав Олексійович, доктор юридичних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків, Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

Цвих Володимир Федорович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Шапошникова Ірина Василівна, доктор соціологічних наук, професор, декан соціально-психологічного факультету, Херсонський державний університет Україна

Щудло Світлана Андріївна, доктор соціологічних наук, професор, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Ярова Ліліана Вікторівна, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Одеська морська академія», Україна

Harris Kevan, доктор філософії, доцент, Каліфорнійський університет (UCLA), США

Csepeli György, доктор соціології, професор, професор кафедри міждисциплінарної докторської програми соціальних досліджень, Будапештський університет імені Лоранда Етвеша, Угорщина

Mirica Stefania-Cristina, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія

Wedel Janine, доктор філософії, професор Школи публічної політики Університету Джорджа Мейсона, Університет Джорджа Мейсона, США

Zielinska Maria, габілітований доктор філософії, професор, директор соціологічного інституту Зеленогурського університету, Зеленогурський університет, Польща

Наукове електронне видання «S. P. A. C. E. SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION IN CENTRAL EUROPE» засновано у 2016 році Національним університетом «Одеська юридична академія».

Видання «S. P. A. C. E. SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION IN CENTRAL EUROPE» внесено до переліку наукових електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з політичних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, відповідно до Наказу МОН України від 09.03.2016 р. № 241 (Додаток 9).

Рекомендовано до поширення мережею Internet вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» **22 грудня 2019 р. (протокол № 9)**

Офіційний веб-сайт журнал «S. P. A. C. E. SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION IN CENTRAL EUROPE»: <http://space.onua.edu.ua/>

СТАТТІ

DOI: 10.32837/space.v0i11.133

УДК 342.843:327(477)

Артур Олександрович Аміров

аспірант кафедри політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ГРАНІ ВЗАЄМВПЛИВУ

Анотація. У статті досліджується проблема взаємного впливу президентських виборчих кампаній та вибору зовнішньополітичного курсу України. Адже, Президент відповідно до Конституції України визначає зовнішньополітичний курс, може змінювати темп його реалізації та стратегічні напрямки, ініціювати суттєві трансформації у зовнішній політиці. За результатами президентських виборчих кампаній 2004, 2010 та 2014 років змінювався вектор зовнішньополітичного вибору. Водночас, реалізація зовнішньополітичного вибору на пряму впливає на хід та результат виборчих кампаній в Україні. Під час виборчої кампанії 2019 року зовнішньополітичний вибір став однією із основних тем, що знайшло відображення у програмах кандидатів та дискурсі мас медіа.

Ключові слова: зовнішня політика, зовнішньополітичний вибір, електоральний процес, вибори Президента України, передвиборчі програми, мас медіа.

Постановка проблеми. Комплексне дослідження факторів, які визначальним чином впливають на зовнішньополітичний вибір України є актуальним завданням для сучасної політичної науки. Одним із таких факторів виступають президентські виборчі кампанії, адже саме за їх результатом відбувається корекція зовнішньополітичного курсу, а іноді – радикальна зміна його напрямку. Зокрема, безпосередньо це стосується президентських виборчих змагань у 1994, 2004, 2010 та 2014 роках.

Грані взаємовпливу зовнішньополітичного вибору та президентських виборів знаходяться на перетині широкої політологічної та соціологічної проблематики, яка охоплює визначення ролі держави у сучасному суспільстві, ефективної моделі розподілу влади (парламентська, президентська, змішані форми правління), напрямку соціального та політичного розвитку (вибір між «капіталізмом» і «соціалізмом», модернізацією і демодернізацією, централізацією і децентралізацією, лібералізмом і соціалізмом тощо).

Власною чергою, дискурс щодо зовнішньополітичного вибору України на пряму впливає на передвиборчі кампанії, як президентські так і парламентські.

Відзначимо, що політична історія України свідчить про те, що перемога на президентських виборах представника одного із напрямків зовнішньополітичного вибору може призвести на парламентських виборах до реваншу. Очевидно, що зовнішньополітичний вибір був лише одним із факторів, але достатньо суттєвим у подіях 2004 року («помаранчева революція», перемога В. Ющенка). А вже на парламентських виборах 2006 року відбувся реванш (перемога «Партії регіонів», які разом із СПУ та КПУ утворили «Антикризову коаліцію», що призвело до позачергових виборів у 2007 році).

Варто наголосити на тому, що теорія вибору має досить значний пізнавальний потенціал для досліджень українського суспільства. Адже, «ситуація вибору» є характерною ознакою постсучасних політичних та соціальних процесів. Погодимось із

тим, що «В умовах глобальних соціальних та політичних змін індивідуальні та колективні політичні актори (від громадян до партій, парламентів та президентів) досить часто опиняються у ситуації вибору... Суттєвою альтернативою (*застосування теорії вибору – А.А.*) в умовах посткомуністичного патерналізму виступає уникнення вибору (як елітами так і суспільством), а також намагання еліт поєднати альтернативи і виробити псевдоконсенсусну модель. Це відноситься до конституційного процесу (змішана, парламентсько-президентська модель), виборчого процесу (змішана, мажоритарно-пропорційна система)... зовнішньополітичного вектору та ін.» (Яковлев, 2016).

Глобалізація економічних та політичних відносин і розвиток комунікативних мереж та інформаційних технологій утворюють мінливий міжнародний контекст зовнішньополітичного вибору. Одним із головних внутрішньополітичних факторів щодо вибору та реалізації доктрини зовнішньої політики є загальнонаціональні виборчі кампанії. Саме під час електоральних змагань активізуються політичні дебати щодо зовнішньополітичного вибору, кандидатами та представниками має медіа ініціюються публічні дискусії з цього питання. І якщо під час дебатів та політичних ток-шоу у має медіа цінується емоційність виступів, загострення пристрастей завдяки використанню спеціальних риторичних прийомів, то у передвиборчих програмах партій та кандидатів має відобразитись раціональна аргументація щодо того чи іншого зовнішньополітичного вибору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики зовнішньополітичного вибору України присвячено праці таких вітчизняних дослідників, як М. Алексієвцев, С. Віднянський, В. Горбулін, І. Коваль, В. Копійка, А. Мартинов, О. Палій, Г. Перепелиця, Я. Секо, О. Сушко, В. Чалий, Л. Чекаленко, ін. Концептуальні основи розуміння зовнішньополітичного вибору України представлено у підручнику Л. Чекаленко «Зовнішня політика України» (Чекаленко, 2015). В. Копійка зазначає: «...перед сучасною Україною постала нагальна потреба обстоювання здобутків українського народу, що має супроводжуватися стратегічними зовнішньополітичними рішеннями на державному рівні, ефективною роботою дипломатів та експертів у сфері національної безпеки» (Копійка, 2015).

Дослідження коливання зовнішньополітичного курсу України представлено у статті М. Алексієвця та Я. Сека «Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності» (Алексієвцев М., 2016).

Квінтесенцію взаємного впливу діяльності президентської влади та зовнішньополітичного вибору автори визначають наступним чином: «Маятникові хитання України, персоніфіковані в зовнішньополітичних курсах українських президентів, у кінцевому випадку сприяли розштовхуванню зовнішньополітичних партнерів та зумовили загострений інтерес до України... Результатом цього стало зростання конфліктності в регіоні та початок боротьби за Україну, яка, втім, відбувається з огляду на власні інтереси Вашингтона, Москви і Брюсселя... Ключовими у такому світоглядному перевороті варто вважати українсько-російські відносини. Попри декларації та офіційні заяви, вони так і не стали «стратегічним партнерством», а розвивалися конфліктно, нерівноправно та асиметрично. Можна стверджувати, що їх змістом стало не формування нової парадигми відносин, а – розрив із багатовіковим спадком спільного минулого» (Алексієвцев М., 2016).

Серед досліджень виборів глави держави в Україні, формальних та неформальних функцій інституту президенства слід відзначити праці О. Дацаківської, М. Зелінської, М. Кармазіної, Ф. Рудича, Є. Перегуди, А. Кудряченка, ін. Як зазначено у виданні «Політична наука в Україні. 1991 – 2016»: «Практично всі дослідники інституту президенства відзначили гіпертрофію інституту президента в Україні, що зумовило

проблему функціонального домінування глави держави над усіма іншими вищими владними структурами» (Політична наука в Україні, 2016, с. 155). Повною мірою це стосується можливостей впливу на зовнішньополітичний вибір України.

Відзначимо, що у вітчизняній політичній науці недостатньо уваги приділено саме проблемі взаємного впливу виборів Президента України та зовнішньополітичного вибору.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити взаємний вплив процесу та результату президентських виборчих кампаній та визначення і реалізації зовнішньополітичного вибору України. Для реалізації даної мети було проведено дослідження передвиборчих програм основних кандидатів на посаду Президента України у 2019 році.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньополітичний вибір є важливою складовою у процесі пошуку парадигми ефективного урядування для України, визначення ролі держави у забезпеченні соціального, економічного та політичного розвитку.

Обґрунтовуючи парадигму держави, що стимулює розвиток професор соціології П. Кутуєв зазначає: «Дослідження ролі держави у трансформації та розвитку набуває особливої актуальності для постленінських суспільств, які повинні – відповідно до вимог неоліберального консенсусу – усунути державу із суспільно-економічного життя, хоча лише держава може створити інституційну систему координат, у рамках якої може функціонувати ринок, відбуватись накопичування капіталу та розбудовуватися мережа соціального захисту» (Кутуєв, 2002, с. 5).

На поточному етапі умови реалізації зовнішньополітичного вибору визначаються необхідністю мирного урегулювання на Сході України, пошуком оптимальної моделі європейської та євроатлантичної інтеграції в умовах збройного конфлікту та анексії Криму.

Україна потребує не лише стратегічного вибору зовнішньополітичного курсу, а й стратегії його реалізації з використанням потенціалу держави, який має посилюватись за результатами кожних наступних президентських виборів.

Натомість, поки що потенціал держави, яка б мала сприяти розвитку, використовується недостатньо. За даними експертного опитування «Української призми» найбільшою мірою ефективній зовнішній політиці України заважають «...відсутність стратегічного бачення зовнішньої політики (81%), брак уваги до кадрового питання (61%), недостатня координація між органами державної влади (44%). Звісно, більше половини опитаних (51%) також вважає, що шкодить ефективності й зовнішня агресія з боку Росії, проте, як бачимо, більшість проблем криється у самій Україні» (Герасимчук, 2019).

У практичній площині проблема полягає не у самому виборі (здійснення якого передбачає процедуру визначення альтернатив та вибір однієї з них). Вибір Україною політичного курсу європейської та євроатлантичної інтеграції зроблено остаточно. Про це свідчить, зокрема й закріплення даного вибору у правовому полі – ухвалення Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови країни від здійснення політики позаблоковості» (ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови країни від здійснення політики позаблоковості», 2019).

Натомість, особливої ваги набуває пошук дієвих механізмів та обґрунтування головних напрямків реалізації обраного курсу відповідно до національного інтересу.

Зовнішньополітичний вибір України має метою захист та найбільш повну реалізацію національного інтересу у просторі міжнародних відносин. Після здобуття незалежності у 1991 році перед Україною постало нетривіальне завдання – знайти

адекватну відповідь викликам тектонічних геополітичних змін, пов'язаних із розпадом СРСР, за результатом яких, власне, і з'явилась нова держава. Тобто, необхідно було не лише відновити процес пошуку власного місця у нових геополітичних координатах, а й визначити формулу національного інтересу у нових геополітичних умовах.

Відзначимо, що з точки зору реалізації зовнішньої політики держави національний інтерес цілком можливо інтерпретувати як державний інтерес, бо метою зовнішньополітичного вибору виступає захист національної безпеки, а суб'єктом цієї діяльності постає держава та її інститути.

Варто погодитись із українським дослідником П. Шляхтуном: «Зовнішня політика – це політика держави у сфері міждержавних відносин... Функції зовнішньої політики – охорона, репрезентативно-інформаційна і організаційно-переговорна – дають можливість реалізувати її стратегічну мету: забезпечення національної безпеки держави, примноження її загального потенціалу, підвищення міжнародного престижу... Кожна національна держава у своїй зовнішній політиці як сукупності військових і дипломатичних, економічних і правових засобів намагається найбільш оптимально реалізувати свій національний інтерес» (Шляхтун, 2005).

Принагідно зауважимо, відповідно до теми даної статті, що національний інтерес (якщо він є результатом суспільного консенсусу та/або «пакту еліт») не може суттєво змінюватись після виборів, або зводиться до вузькогрупових інтересів правлячої еліти.

Також не можна підміняти національний інтерес вузькими ідеологічними інтерпретаціями, партійними та політичними лозунгами. Це означає, що національний інтерес залишається головним чинником зовнішньополітичного вибору незалежно від результатів електоральних кампаній, навіть президентських.

Погодимось із вітчизняним автором М. Кулінічем у визначенні сутності національного інтересу. Він зазначає, що національний інтерес, це – «...консолідований результат інтелектуального пошуку науковців, представників інститутів громадянського суспільства та політичного керівництва держави щодо відповіді на питання стосовно потреб подальшого розвитку кожного індивіда, суспільства та держави і, відповідно, захисту їх від зовнішніх та внутрішніх загроз» (Кулініч, 1994). Йдеться про взаємовплив внутрішньої та зовнішньої політики у процесі реалізації національного інтересу, який можна представити у трьох моделях. По-перше, зовнішньополітичний курс є наслідком презавантаження влади, результатом внутрішньополітичного вибору. По-друге, зовнішньополітичний вибір визначає місце держави у просторі міжнародних відносин, її вплив. Отже, внутрішня політика на пряму залежить від зовнішньополітичного вибору. По-третє, «вага» зовнішньополітичного вибору та внутрішньої політики рівнозначна, якщо дії еліт спрямовані на отримання й утримання влади.

Щодо співвідношення зовнішньополітичного вибору та президентських виборів, то варто відзначити наступне. З одного боку, має бути забезпечений міцний зв'язок між внутрішньополітичними подіями (зокрема, й президентською виборчою кампанією) та зовнішньополітичним курсом. З іншого боку, вкрай важливою є спадкоємність зовнішньої політики, відданість держави визначеному курсу незалежно від президентських електоральних змагань.

У цілому, протиріччя між спадкоємністю зовнішньополітичного курсу держави та необхідністю реалізації програмних положень переможця виборчої кампанії (під час президентських виборів відбувається суспільне обговорення, декларування зовнішньополітичного курсу, а після перемоги – його закріплення на рівні державних рішень) «знімається» за допомогою розрізнення між зовнішньою та міжнародною політикою. У зовнішній політиці єдиним актором виступає держава, а от брати участь у міжнародній політиці можуть інститути громадянського суспільства (включно з

опозиційними політичними партіями, представниками мас медіа), організації міжнародного характеру тощо. Конституція України визначає повноваження Президента у зовнішньополітичному виборі. Відповідно до 102 статті Конституції України «Президент України є главою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (Конституція України: Закон від 28.06.1996).

Відповідно до 106 статті саме Президент України здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави. Так, Президент: «...3) представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України; 4) приймає рішення про визнання іноземних держав; 5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав...» (Конституція України: Закон від 28.06.1996).

31 березня 2019 року відбувся перший тур виборів Президента України. У даній статті буде досліджено програми кандидатів у Президенти України, які посіли за його результатами місця з 1 по 4. До другого туру вийшли В. Зеленський та П. Порошенко, але до поля дослідження були включені кандидати, які змогли подолати символічний рубіж у два мільйони голосів. Так, В. Зеленський набрав голосів «за» – 5 714 034 млн., П. Порошенко – 3 014 609 млн., Ю. Тимошенко – 2 532 452 млн. голосів, Ю. Бойко – 2 206 216 млн. голосів (Протокол ЦВК, 2019). Усі вони після позачергових виборів до ВР України потрапили до парламенту як лідери партій та блоків й зберігли вплив на внутрішню політику та формування зовнішньополітичного курсу, на відміну від кандидатів на посаду Президента, які за результатами I туру виборів посіли місця з 5 по 7 (А. Гриценко, І. Смешко, О. Ляшко).

В. Зеленський пропонував питання зовнішньополітичного вибору країни вирішувати на всеукраїнському референдумі. У програмі В. Зеленського зазначено: «Рух України до НАТО та інших безпекових об'єднань – запорука нашої безпеки, в яку я вірю, та яка повинна отримати підтвердження через всеукраїнський референдум. Моє завдання зробити так, щоб зарплата військовослужбовців була на рівні натівських стандартів» (Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського, 2019).

Програма діючого на той момент Президента України П. Порошенка безпосередньо починається із питання зовнішньополітичного вибору. Декларувалось, що «Наша місія – вступ до Євросоюзу і НАТО. Лише повноправне членство в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі остаточно і безповоротно гарантує нашу українську державну незалежність, нашу українську національну безпеку» (Програма кандидата на пост Президента України Петра Олексійовича Порошенка «Велика держава вільних і щасливих людей», 2019).

У програмі наголос робиться на історичній ролі України у Європі: «Історія ХХ і початку ХХІ століття показала, що незалежна Українська держава – наріжний камінь демократії, свободи і миру в Європі, а також важлива складова безпеки і захисту всієї євроатлантичної спільноти» (Програма кандидата на пост Президента України Петра Олексійовича Порошенка «Велика держава вільних і щасливих людей», 2019).

Також акцентовано увагу на важливому призначенні України у сучасній європейській політиці: «Ми – країна, яка вже суттєво посилила східний фланг Альянсу і захистила від російської агресії не лише себе, а й всю європейську цивілізацію. У 2023

ми подамо заявку на вступ до ЄС, отримаємо і почнемо виконувати План дій щодо членства в НАТО... До ЄС і НАТО ми вступимо як країна – регіональний лідер. Упродовж наступних 5 років Україна має стати: лідером аграрного сектору в Європі; одним із п'яти нових глобальних лідерів ІТ-сектору; регіональним лідером індустріального розвитку; транспортним хабом Східної Європи; однією з десяти найбільш відвідуваних країн Європи під гаслом «Модна країна, яку відкриває світ» (Програма кандидата на пост Президента України Петра Олексійовича Порошенка «Велика держава вільних і щасливих людей», 2019).

Натомість, Ю. Бойко у програмі під назвою «План мирного розвитку для України» пропонує інший зовнішньополітичний вибір: «...реальний нейтралітет та позаблоковість України; подолання розбіжностей з усіма країнами-сусідами, у тому числі з Росією» (Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Юрія Бойка, 2019).

У передвиборній програмі Ю. Тимошенко йдеться про необхідність забезпечення національної безпеки та оборони і зовнішньополітичний вибір пропонується розглядати саме у цьому контексті. Кандидатка пропонує: «Завдання української дипломатії – на чолі з Президентом – йти у наступ і домагатися колективних заходів з примусу агресора до миру і повернення Криму та Донбасу. Ми доб'ємося організації справжнього переговорного процесу та відновлення миру відповідно до Будапештського Меморандуму. Ми повернемо військово-дипломатичним шляхом мир та окуповані території Криму та Донбасу... Ми проведемо повну модернізацію Збройних Сил України за стандартами НАТО та наростимо нашу військову потужність до рівня, що гарантує безпеку країні і кожній родині» (Передвиборна програма кандидата у Президенти України Юлії Тимошенко «Новий курс України», 2019).

У подальшому Ю. Тимошенко у своїй програмі зосереджується на конституційному процесі, необхідності нової економічної стратегії, нової соціальної доктрини та молодіжної політики.

Висновки. Таким чином, у програмах кандидатів-лідерів на пост Президента України за результатами першого туру проблема зовнішньополітичного вибору постає або окремо (П. Порошенко, Ю. Бойко), або як складова забезпечення національної безпеки та/чи економічного розвитку. Слід констатувати, що тема зовнішньополітичного вибору не стала головною під час президентської виборчої кампанії, практично не вплинула на її хід та результат. На думку В. Зеленського, питання зовнішньополітичного вибору необхідно вирішувати шляхом референдуму. У його програмі основну увагу зосереджено на внутрішньополітичних проблемах та необхідності зміни влади, її «перезавантаження». Як відомо, саме цей «меседж» було підтримано переважною більшістю громадян України як на президентських, так і на позачергових парламентських виборах. Переваги певного зовнішньополітичного вибору інші кандидати обґрунтовували історичними та політичними факторами (П. Порошенко, Ю. Бойко), економічними чинниками (Ю. Бойко, Ю. Тимошенко). Подальших досліджень потребують трансформації зовнішньої політики України у поствиборчий період, а також вплив проблеми зовнішньополітичного вибору на виборчі кампанії у наступному електоральному циклі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Алексієвець М., Секо Я. (2016). Зовнішня політика України: від багатовекторності до безальтернативності. *Україна-Європа-Світ: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.*(17), стр. 34-49.

Герасимчук, С. (2019). *Дипломатичні підсумки 2019 року*. URL: <http://prismua.org/2019-12-20>

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови країни від здійснення політики позаблоковості». (2019). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (2019). Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

Копійка, В. (2015). Зовнішньополітична парадигма України: історія і сучасність. *Віче* (18), 7.

Кулініч, М. А. (1994). *Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки*. Київ: НІСД.

Кутуєв, П. В. (2002). Парадигма держави, що стимулює розвиток у соціології: концептуальний аналіз. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Серія: соціологічні науки, 20, 3-10.

Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Володимира Зеленського. (2019). URL: https://lb.ua/news/2019/02/11/419467_peredviborna_programa_volodimira.html

Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Юрія Бойка. (2019). URL: <http://opposition.org.ua/uk/peredviborna-programa-yuriya-bojka.html>

Передвиборна програма кандидата у Президенти України Юлії Тимошенко «Новий курс України». (2019). URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=225pt001f01=720.html>

Політична наука в Україні. 1991 – 2016: у 2 т. (Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень). (2016). Київ: Парламентське видавництво.

Програма кандидата на пост Президента України Петра Олексійовича Порошенка «Велика держава вільних і щасливих людей». (2019). URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp005pt021f01=295pt001f01=720.html>

Протокол Центральної виборчої комісії «Про результати голосування у День виборів Президента України» (Чергові вибори Президента України 31 березня 2019). (2019). Офіційний веб-сайт Центральної виборчої комісії. URL: http://www.cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_31032019.pdf

Чекаленко, Л. (2015). *Зовнішня політика України: підручник* (вид. 2). Київ: LAT&K.

Шляхтун, П. П. (2005). *Політологія (теорія та історія політичної науки)*. Київ: Либідь.

Яковлев, Д. В. (2016). Дилеми вибору. *Молодий вчений* (7), 503-508.

ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ И ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЙ ВЫБОР УКРАИНЫ: ГРАНИ ВЗАИМОВЛИЯНИЯ

Аннотация. В статье исследуется проблема взаимного влияния президентских избирательных кампаний и выбора внешнеполитического курса Украины. Ведь, Президент в соответствии с Конституцией Украины определяет внешнеполитический курс, может изменять темп его реализации и стратегические направления, инициировать существенные трансформации во внешней политике. По результатам президентских избирательных кампаний 2004, 2010 и 2014 годов изменялся вектор внешнеполитического выбора. В то же время, реализация внешнеполитического выбора напрямую влияет на ход и результат избирательных кампаний в Украине. Во время избирательной кампании 2019 внешнеполитический выбор стал одной из основных тем, что нашло отражение в программах кандидатов и дискурсе масс-медиа.

Ключевые слова: внешняя политика, внешнеполитический выбор, электоральный процесс, выборы Президента Украины, предвыборные программы, масс медиа.

PRESIDENTIAL ELECTIONS AND UKRAINE'S FOREIGN POLICY CHOICES: THE FACETS OF MUTUAL INFLUENCE

Abstract. The article explores the problem of the mutual influence of presidential election campaigns and the choice of Ukraine's foreign policy. After all, in accordance with the Constitution of Ukraine, the President defines a foreign policy course, can change the pace of its implementation and strategic directions, initiate significant transformations in foreign policy. As a result of the 2004, 2010, and 2014 presidential campaigns, the vector of foreign policy choices changed. At the same time, the implementation of foreign policy choices directly influences the course and outcome of election campaigns in Ukraine. During the 2019 election campaign, foreign policy choice became one of the main topics that was reflected in the candidate programs and the discourse of the media.

Keywords: foreign policy, foreign policy choice, electoral process, election of the President of Ukraine, election programs, mass media.

УДК 321

DOI: 10.32837/space.v0i11.138

Артем Вікторович Кройтор

кандидат політичних наук, доцент, доцент політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

ORCID: 0000-0003-4652-7441

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНОЇ ПАЛІТРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПРОГРАМ ВІТЧИЗНЯНИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню політичної ідеології як чинника формування партійної системи України на підставі аналізу програм політичних партій України. У статті проаналізовано програми таких політичних партій, як «Слуга народу», «Голос», «Європейська солідарність», «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Опозиційна платформа «За життя!». Визначено особливості партійних програм та їх ідеологічних складових. Доведено, що політичні партії України є партіями універсального типу з розмитими ідеологічними орієнтирами.

Ключові слова: політична партія, партійна ідеологія, програма партії, політична ідеологія, партійна система.

У сучасних умовах розвиток партійної системи України нерозривно пов'язаний із загальними чинниками процесу трансформації політичної системи суспільства. Зокрема це і процес європейської інтеграції, і активна інформатизація суспільства, що вимагають адаптації політичних інститутів та методів реалізації політики до нових умов. Крім того агресія Російської Федерації проти України, анексія Криму, війна на Донбасі стають значними чинниками у діяльності політичних партій України, зокрема впливаючи на їх ідеологічну платформу. Сучасна політична ситуація в державі зумовила новий етап у формування ідеологічного партійного спектру в Україні.

Варто зазначити, що «...невизначеність щодо політичних ідеологій як в діяльності сучасних партій так і в свідомості суспільства та розмитість програмних засад партій в ідеологічному спектрі по осі «праві – ліві» призводить до створення «квазіпартійних» структур. Наслідком розмитості ідеологічної складової політичних партій є структурування їх діяльності не навколо визначеної політичної ідеології, а навколо партійного лідера – особи, що володіє великим особистісним рейтингом. Саме тому виборчі кампанії за участю політичних партій та блоків набувають персоніфікованого характеру» (Кройтор, 2012, с. 36).

Безумовно сучасні партії давно перестали відповідати критеріям класичних масових, адже перетворились на ефективний інструмент у боротьбі за голоси виборців. У ході цієї боротьби відбувається розмивання партійних ідеологій і фактичне зникнення бар'єрів між партіями, що асоціюються у виборців виключно з партійним лідером та його іміджем. Таким чином, в Україні сформувались досить успішні партійні бренди. Водночас відбувається симуляція партійних ідеологій а конструювання партії відбувається навколо партійного лідера, від рейтингу якого залежить конкурентність партії на політичному ринку.

Водночас не можна недооцінювати вплив ідеологій на весь комплекс соціальних відносин. У сучасному світі ідеологіями пройняті не лише партійні інтеракції. Ідеологічний вплив можна побачити у культурі та державній політиці, міжнародних відносинах і моделях економічного розвитку. На особливу увагу заслуговують

дослідження індоктринації у системі пострадянської освіти, як складової авторитарної системи (Kroytor, Yakovlev, & Aleksentseva-Timchenko, 2019).

Партійна ідеологія базується на емпіричних світоглядно-методологічних формах суб'єктивного сприйняття політичної дійсності. Практичне вираження партійна ідеологія міститься у програмових та статутних документах політичних партій. Партійна ідеологія покликана виражати популярні у суспільстві політичні ідеї та цінності. В такому випадку парламентські вибори є механізмом не лише ротації еліти, але й відбору основних вимог у політичній системі, а отже і визначенням домінуючої політичної ідеології. А «результат виборів, перш за все, демонструє ідеологічну палітру в суспільстві, рівень впливовості окремих партійних ідеологій на процес формування політичної ідеології та громадської думки» (Кройтор, 2012, с. 38).

Варто зазначити, що більшість дослідників політичних партій вважають, що партійна ідеологія не є обов'язковою складовою політичних партій. Зокрема, Примуш М. зазначає: «В українському дослідницькому середовищі поширена думка, згідно з якою ідеологія політичних партій виступає як формальне, необов'язкове явище, вироблене лише для класифікації та поляризації залежно від спектра політичних сил... Ця думка не лише має право на існування, але й підтверджується практичною діяльністю українських політичних партій, які після свого приходу до влади в результаті виборів часто дещо відходять від базових ідеологічних засад й роблять ставку на завоювання симпатій виборців інших партій, що можна розцінити як стратегічну помилку» (Примуш, 2018, с. 65).

Дослідник пояснює виникнення цього процесу наступними чинниками:

По-перше вітчизняні політичні партії створюються окремими фінансовими групами чи впливовими особами для захисту своїх інтересів. Таким чином партію можна розглядати як механізм каналізації інтересів окремих фінансово-промислових груп у центрі прийняття рішення, яким є парламент. За таких умов партія є технологічним продуктом, що для успішності реалізації свого завдання не потребує ні наявності розгалуженої структури ані ідеології, аби швидко завдяки використанню різноманітних інформаційних технологій та пропаганди мобілізувати електора і перемогти на виборах.

По-друге «у функціонуванні української партійної системи наявна істотна проблема, характерна практично для всіх провідних політичних сил європейських країн: з певним часом політичні партії, особливо правлячі партії, дедалі більше відходять від ідеї представництва інтересів громадян і фактично починають вибудовувати приватні своєрідні передвиборчі підприємства, або ж машини з отримання голосів електорату» (Примуш, 2018, с. 65).

На нашу думку, також причиною відсутності чітко виражених партійних ідеологій, є не розуміння більшістю суспільства сутності ідеологічних доктрин, або спотворене уявлення про них, що базується на певних політичних міфах та стереотипах. Єдине за яким критерієм українські політичні партії можна розділити більш чітко це на партії, що мають євроінтеграційне спрямування і виступають за збереження унітарності та партії, які мають проросійський вектор та відстоюють ідею входження України до Митного союзу, крім того значні ідеологічні розбіжності партій у поглядах щодо мовної політики та конструювання історичної пам'яті привели до регіонального розколу в державі.

Варто погодитись із Примушем М., який зазначає, що «українська партійна система виявилася хворою на популізм і бажання партій сподобатись одночасно всім, що негативно відбивається на спроможності у наявних коаліції та Уряду здійснювати швидкі, ефективні та якісні реформи, і відкриває шлях для успіху політичних сил, які вважають ідеологію чимось неактуальним. Це, своєю чергою, дає підстави говорити

про наявність «ідеологічного вакууму» в українській партійній системі» (Примуш, 2018, с. 65).

Аналіз законодавства України у сфері регулювання партійної діяльності, дає підстави зазначити що держава уникає терміну ідеологія і трактує партію як «зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» (Про політичні партії в Україні).

Законом України «Про об'єднання громадян» партія визначається як об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі (Про об'єднання громадян).

Але слід розуміти, що практичне вираження партійна ідеологія знаходить у програмових документах у вигляді декларації мети та цілей діяльності партії, засобів досягнення цієї мети, лозунгах, символіки тощо (Кройтор, 2012, с. 37).

Тому основним документом яким виражається ідеологія політичної партії є її програма. Відповідно до ст. 7 Закону України «Про політичні партії» програма політичної партії є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення (Про політичні партії в Україні).

Не дарма М. Обушний зазначає: «Позитивна чи негативна оцінка ролі партій в житті сучасного суспільства визначається переважно відношенням особи, соціальної верстви, класу, нації до тієї чи іншої ідеології на основі якої і базує свою політико-практичну діяльність та чи інша політична партія. Саме ідеологія є основоположною ознакою при визначенні більшості назв партій, загалом її сутності і тих принципів на основі яких розробляється політична платформа. Тому ідеологія виступає однією із базових характеристик діяльності будь-якої політичної партії» (Обушний, Примуш, Шведа, 2017, с. 74).

Ю. Шведа визначає ідеологію як систему поглядів та ідей в яких виражене відношення до існуючої дійсності. Таким чином під політичною ідеологією слід розуміти систему цінностей, ідей, що виражають політичну дійсність та ставлення до політичного процесу. Центральною категорією політичної ідеології є політична ідея (Шведа, 2003).

Варто погодитись з М. Обушним який зазначив що політичну ідею слід трактувати як форму відображення політичної дійсності, як результат осягнення думкою предмету пізнання – політичного процесу. «У цьому контексті політична ідея являє собою «місток» від думки до дій, від свідомості до активності. Тут об'єктивна потреба відображається в теорії через інтереси, цілі, мотиви соціальних спільностей і особистостей, вона стає керівництвом до дії. Тому вироблення нових політичних ідей слід вважати не лише важливою сферою духовного виробництва, але і необхідною потребою вдосконалення діяльності політичних механізмів суспільства. За таких умов важливо, щоб самореалізуюча можливість політичної ідеї була доповнена відповідними силами і засобами, які б якнайповніше втілили її в життя» (Обушний, Примуш, Шведа, 2017, с. 77).

Одним із важливих інститутів реалізації політичних ідей, перетворення їх у стратегію політичного розвитку держави є політичні партії, що презентуючи на виборах свої ідеології здобувають право їх реалізації за підтримки суспільства.

За таких умов програма партії закріплює основні ідеологічні постулати партії і стає фундаментом її ідейної діяльності. Проте аналіз партійних програм політичних партій України, що отримали представництво в парламенті на виборах 2019 року засвідчують

не лише розмитість партійних ідеологій, не чіткість ідейних положень і визначень а подекуди суперечливі тези.

Так наприклад на сайті партії «Слуга народу» вказано, що основними цінностями є «Прозора діяльність, відкритість до народу, відповідальність перед країною, командна робота. Учасники партії завжди і у всьому повинні бути чесними та залишатися людьми!» а метою діяльності партії є «Зробити українців рівними перед законом, народних обранців — відповідальними, покарати корупціонерів. Дати економіці розвиватись, навести лад в системі, побудувати гуманітарну політику, яка єднає Україну» (Програма політичної партії «Слуга народу», 2019).

У преамбулі програми партії не визначено ідеологічних засад діяльності «Слуги народу», зазначено, що партія «йде на дочасні парламентські вибори, щоб привести у Верховну Раду порядних людей, які служитимуть Україні та своїм виборцям. Ми втілимо курс Президента Зеленського у конкретних законопроектах та політичних рішеннях, сформуємо професійний уряд, якому довірятиме народ України, і разом впровадимо кардинальні зміни, що допоможуть нам зробити Україну вільною, незалежною, успішною Країною Мрії». У цілому в програмному документі містяться положення характерні як для ліберальних так і для соціал-демократичних ідеологій. Так партія виступає за дерегуляцію, демонополізацію економіки і водночас розширення соціального забезпечення громадян.

У сфері зовнішньої політики виступає як партія проєвропейського вектору, що підтримує Євроатлантичну інтеграцію України. Водночас у сфері культури та національної політики програма партії виголошує центристські позиції, зокрема зазначено, що партія має намір запровадити гуманітарну політику, яка сприятиме культурному, громадянському та духовному об'єднанню громадян України. Партія обіцяє: «Створимо систему підтримки української мови та культури за допомогою фіскальних стимулів і пріоритетного державного фінансування. Розробимо державні програми системних контактів з українськими діаспорами. Створимо систему інформаційної реінтеграції мешканців окупованих територій в Україну» (Програма політичної партії «Слуга народу», 2019). Слід зауважити, що програма партії не передбачала відкриття ринку землі в Україні, адже на нашу думку, таке програмове положення могло б негативно вплинути на рейтинги партії в період виборчих перегонів. З подібними ініціативами у період виборчої кампанії не виступав жоден з представників політ сили. Хоча дана реформа має значний вплив не лише на економічну систему, але й на політику в цілому.

Водночас деякі висловлювання лідерів партії та окремих її членів суперечать положенням програми партії, зокрема положенням щодо мовної, безпекової та зовнішньої політики.

Також лідери партії не можуть визначитись з ідеологічною приналежністю партії зокрема лідер «Слуги народу» на з'їзді партії зазначив: «Ідеологія у нас лібертаріанська. Чи змінюватиметься вона? Доопрацьовуватиметься. Тому що лібертаріанські ідеї не всіма депутатами поки підтримуються. Тобто, потрібно шукати якісь компроміси між ліберальними і соціалістичними поглядами». Тобто голова партії визнає, що його організація не є єдністю людей що розділяють спільні цінності та ідеали. Зокрема О. Корнієнко вказав на те, що «У нас людиноцентризм. Зараз, якщо дивитися на наші рішення, ми рухаємося до народовладдя, у бік збільшення можливостей для людей. Але є й консервативні моменти, пов'язані з тим, що побудувати в Україні лібералізм відразу важко» (Більше не лібертаріанці, 2019).

Отже можна в подальшому очікувати ідеологічного дрейфування партії, скоріш за все, у бік соціалізму недовгодоу електорату. Такі тенденції, пов'язані зі зміною партійної ідеології, є нормальними з огляду на те, що більшість партій є

універсальними і прагнуть охопити, якомога більший загал електорату. А популізм стає характеристикою не лише вітчизняних партійних проєктів, але й політичних партій Європи.

Достатньо подібною до програми «Слуги народу» є програма партії «Голос», яка теж має значно емоційний стиль викладу, проте програмні положення більш ширше висвітлюють основні засади, мету та засоби досягнення основних завдань партії. У програмі теж не має чіткого визначення ідеологічної приналежності партії, окремі положення вказують як на соціалістичні так і на ліберальні ідеї. Зокрема партія ставить за мету боротьбу з монополізацією економіки, сприянню розвитку підприємницької діяльності, зменшення регуляторного впливу держави на економіку і розбудову ефективної системи соціального забезпечення.

У програмі партії приділено значну увагу справедливості як соціальної цінності та людині інтереси якої покликана обслуговувати держава. Щодо культурного аспекту соціального життя то в програмі «Голосу» зазначено: «В Україні мають постати й зміцніти нові, сучасні культурні традиції, що остаточно об'єднають українську націю, цементуючи її ідентичність. Ми будемо сприяти збагаченню вітчизняної культури різноманітними здобутками глобальної культури. Збереження автентичності не має стати на заваді осучаснення, модернізації культури» (Програма політичної партії «Голос», 2019). Дане програмове положення засвідчує що в національних питаннях партія досить поміркована, центристська. Мовній політиці не приділено жодної уваги у програмі партії. Проте це компенсовано безліччю висловлювань лідера партії С. Вакарчука на підтримку української мови та її статусу у суспільстві.

У зовнішній політиці подібно до «Слуги народу» партія «Голос» орієнтована на інтеграцію з ЄС та НАТО, а також на боротьбу проти Російської федерації. У своєму виступі на з'їзді партії С. Вакарчук так охарактеризував ідеологічні засади партії «Інтереси громадян України – понад усе, екзистенційний вибір України – Європа, один закон для всіх, вільна економіка без олігархів, влада, яка підзвітна громадянам України. Це все – ідеї, деталі цих ідей ми розкриємо згодом, ви побачите їх у нашій програмі» (Вакарчук озвучив ідеологію партії «Голос», 2019).

Партія «Блок Петра Порошенка «Солідарність» (згодом «Європейська Солідарність») у своїй програмі визначає свою ідеологію таким чином: «В основі нашої ідеології є ідея солідарності. Під ідеєю солідарності...» (Програма політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»», 2015). Ідеологія партії має чітко окреслене націоналістичне спрямування, зокрема визначається, що «Солідарність – це захист українських традицій, відтворення успадкованих від попередніх поколінь цінностей та культурної ідентичності. На ідеї солідарності базуються наші цінності та переконання, на яких має будуватися вільне солідарне суспільство» (Програма політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»», 2015). Такі положення програми партії свідчать про прихильність партії в національній політиці до ідей національного консерватизму. Так наприклад в програмі партії зазначено, що «Ми несемо спільну відповідальність за збереження і плекання культурних традицій та їх передачу наступним поколінням. Наше завдання – зберегти історичну пам'ять, власну ідентичність, національну самобутність. Держава має створити умови для розвитку української культури, забезпечення статусу української мови як єдиної державної, а також забезпечувати розвиток культур національних меншин» (Програма політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»», 2015).

Серед основних соціальних цінностей партія визначила основоположними для себе насамперед гідність, патріотизм, відповідальність, народовладдя справедливість. Визначаючи державну політику у сфері регулювання економіки партія виступає за мінімізацію державного втручання в економічну сферу. Зокрема в програмі партії

зазначено, що «ми прагнемо мінімального втручання держави в економіку, водночас розвиваючи можливості для приватного підприємництва. Давати якомога більше простору для ініціативи й саморозвитку громадян у економіці, політиці, суспільному житті – важливе завдання для політичного класу країни» (Програма політичної партії «Європейська Солідарність», 2019). Тому в даній сфері партію можна віднести до ліберальних партій.

Зовнішня політика України згідно з положеннями партії повинна бути направлена на забезпечення євроатлантичної інтеграції та інтеграції з ЄС. В програмі партії чітко визначається Російська федерація як агресор на боротьбу з яким повинна бути націлена зовнішня політика держави, а методом такої боротьби є ефективна дипломатія (Програма політичної партії «Європейська Солідарність», 2019).

Значну увагу в програмі партії приділено забезпеченню державою її соціальних функцій з захисту населення зокрема найуразливіших соціальних його груп. Зокрема передбачається проведення реформи системи нарахування пільг, пенсійної та медичної реформи. У цьому контексті партія близька до соціалістичного вектору партійних ідеологій.

Враховуючи результати аналізу програми «Блоку ПП «Солідарність» та Партії «Європейська Солідарність» можна зробити висновки що програмові документи майже ідентично виражають основні ідеологічні засади діяльності партії її цінності та шляхи їх реалізації.

Програма партії «Батьківщина» має достатньо вагому соціальну складову. У ній яскраво виражена соціалістична ідеологічна складова, зокрема в програмі зазначено що пріоритетом партії є безкоштовна медицина та освіта, підняття мінімальних пенсій та заробітних плат. Зокрема акцентовано увагу на тому що «Мінімальну пенсію буде піднято до рівня 3094 грн. Жоден пенсіонер не буде отримувати пенсію менше реального прожиткового мінімуму для пенсіонерів, затвердженого законом» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015).

Окрему увагу у програмі приділено тарифам та обов'язковому їх зниженню за рахунок пониження ціни та газ у двічі. У програмі містяться обіцянки щодо підняття заробітних плат педагогічним та медичним працівникам, забезпечення виплат та їх збільшення молодим сім'ям з дітьми. Зокрема в програмі зазначено: «Іпотечні кредити із страхуванням від державного фонду зроблять можливим придбання житла без першого внеску і без застави, під спеціальне страхування ризиків. Ставка за такими кредитами буде становити не більше 3% річних. Іпотечний кредит буде видаватися на строк від 10 до 30 років» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015).

Пріоритетами зовнішньої політики Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» є виконання Угоди про асоціацію Україна–ЄС та надання Україні Плану дій для членства (ПДЧ) в НАТО. Також в програмі партії наголошується на необхідності започаткувати переговорний процес, щодо реінтеграції анексованого Криму та окупованого Росією Донбасу «за формулою Будапешт+, залучивши до процесу врегулювання такі держави як США та Велику Британію» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015).

Соціалістична ідеологія партії простежується і в баченні «Батьківщиною» основних засад реалізації аграрної політики в державі. Партія чітко визначила, що пріоритетом в аграрній політиці для неї є продовження мораторію на продаж землі та підтримка малих та середніх фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Водночас зазначено: «фермери, малі та середні сільгоспвиробники, які живуть і працюють на землі, зможуть викупити свою землю без аукціонів за рахунок пільгових кредитів. У людей, які захочуть продати свої паї, держава розпочне їх викупувати за

ринковою вартістю» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015).

З іншого боку партія є прихильником розвитку малого та середнього бізнесу виступаючи за «макро- та мікрокредитування бізнесу на європейських умовах». Також в програмі вказано на те що «ПДВ буде скасовано та замінено мінімальним податком на реалізацію, як у США. Замість обтяжливого податку на прибуток буде запроваджений податок на виведений капітал. А замість єдиного соціального внеску, який тримає в тіні 50% заробітної плати, буде введено персоніфіковану пенсійну систему» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015).

В програмі партії не відстежується чітка позиція щодо важливих питань гуманітарної політики партії, зокрема, щодо мови, політики пам'яті, релігійних питань. Проте у програмовому положенні партії зазначено «Буде збережено позитивні тенденції збільшення видатків на фінансування культури і продовжено практику виділення достатніх коштів на фінансування українського кіно, книги, контенту на радіо і телебаченні. Прийнявши закон про меценатство, ми зменшимо навантаження на державний бюджет і зробимо систему фінансування культури гнучкішою» (Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»», 2015). У цілому аналіз програми Всеукраїнського об'єднання «Батьківщини» дає підстави віднести партію за ідеологічним критерієм до соціал-демократичних партій.

Із загального контексту політичних партій що здобули в результаті виборів представництво в парламенті вибивається своїми поглядами на внутрішню та зовнішню політику України політичне утворення «Опозиційна платформа – За життя». У програмі партії чітко простежується орієнтованість партії на Російську федерацію, радянські цінності та ідеали. В програмі вжито досить суперечливе судження щодо оцінки політичної ситуації, а саме: «П'ять років влада систематично порушувала права і обмежувала свободи мільйонів українських громадян. Політика мовних заборон та утисків, втручання влади у справи релігійних громад розколювали українське суспільство, принижували честь та гідність людей. Опозиційна платформа — за життя припинить політику дискримінації, ксенофобії та радикалізму» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019). Виходячи з даного формулювання партія розцінює політичний режим в Україні, який склався в період з 2014 року по 2019 рік як радикальний режим ксенофобського характеру. Таке висловлювання має усі ознаки маніпуляції та використовується партією як технологічний прийом з метою мобілізації власного електорату і відтворює посилення що домінують в інформаційному просторі Росії.

З огляду на кроки які пропонує партія для подолання політичної напруженості в суспільстві таких як: «введення мораторію на прийняття рішень, що розколюють країну; політика примирення та згоди, яка дозволить об'єднати українців від Заходу до Сходу та від Півночі до Півдня, «зшити» країну; скасування як антиконституційних, дискримінаційних законів про мову, освіту, перейменування церкви; про декомунізацію, люстрацію та інших актів, що порушують права та свободи громадян» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019) партію можна віднести до реакційних.

Основою економічної стабільності є на думку партії індустріалізація держави. Зазначене положення дисонує з тезами інших партій про те що основою розвитку економіки має бути впровадження новітніх інформаційних технологій (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019).

У програмі партії присутні значні ознаки соціалізму. Мова йдеться про наступні програмові тези: «розбудова соціальної держави», «зниження тарифів на газ для

населення України»; «підвищення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії»; «підвищення виплат при народженні дитини»; «Головний пріоритет — боротьба з бідністю та соціальний захист населення»; «відновимо пільги та забезпечимо гідну державну допомогу всім соціально вразливим категоріям населення» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019).

У зовнішній політиці «Опозиційна платформа – За життя» повністю орієнтується на Російську федерацію та виступає за: «забезпечення активного нейтралітету України у військово-політичній сфері та неучасть у будь-яких військово-політичних союзах, як це передбачено розділом IX Декларації про Державний суверенітет України; припинення політики обопільних санкцій та відновлення взаємовигідних торговельно-економічних зв'язків з Росією та країнами СНД; перегляд умов участі України у Світовій організації торгівлі та зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019).

Таким чином партія не розглядає Російську федерацію як агресора, а розв'язання конфлікту на Донбасі вбачає к наступному: «забезпечення прямих перемовин у чотирикутнику Київ — Донецьк — Луганськ — Москва; припинення економічної блокади Донбасу; надання автономного статусу Донбасу як невід'ємній складовій частині України шляхом внесення змін до Конституції та законів України; прийняття законів: про амністію, про вибори та про вільну економічну зону на Донбасі. Реалізація Плану-концепції врегулювання кризи на Південному Сході України — шлях до встановлення миру і повернення Донбасу в Україну, а України на Донбас» (Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»», 2019).

Аналіз програми «Опозиційна платформа – За життя» дає підстави стверджувати що партію, умовно можна віднести до лівоцентристських партій, а в поглядах партії на політику гуманітарну до реакційних, які ностальгують за радянським минулим.

Отож дослідження програмових положень політичних партій України, що в результаті парламентських виборів подолали прохідний бар'єр дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, в Україні здобули успіх нові політичні партії такі як «Слуга народу» та «ГОЛОС».

По-друге, такі політичні партії як «Європейської солідарності», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «Опозиційний блок» та створена в результаті його розколу «Опозиційна платформа – За життя» значно втратили підтримку виборців.

По-третє, новостворені політичні партії, подібно до «старих» залишаються лідерськими партіями, локомотивами рейтингу яких є їх лідери.

По-четверте, більшість партій за шкалою ліві – центристські – праві, є центристськими партіями соціал-демократичного спрямування.

По-п'яте, за відношенням до гуманітарної політики згідно з програмами партій «Солідарність», «Батьківщина», «Голос» і умовно (зважаючи на висловлювання окремих лідерів партії, які розходяться з програмовими положеннями) «Слуга народу» є націонал-демократичними партіями. «Опозиційну платформу – За життя» можна віднести до партій що сповідують радянську систему ідеологічних цінностей та орієнтовану на російський інформаційний простір.

По-шосте, усі програми політичних партій, що здобули підтримку електорату, окрім «ОП – За життя» мають проєвропейське спрямування;

По-сьоме, характерною особливістю таких партій як «Голос» та «Слуга народу» є медійність, віртуалізацій їх діяльності, відсутність розгалуженої організаційної регіональної структури;

Тенденційною ознакою сучасних політичних партій залишається «високий рівень ідеологічної мобільності та рецептивності, здатності до інтеграції окремих постулатів

конкуруючих політичних ідеологій у програмі однієї партії» (Кройтор, 2012, с. 42). Таким чином вітчизняні політичні партії, зокрема і новостворені популістичною партією, що зрештою не робить український процес розбудови партійної системи якимось унікальним європейським явищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Більше не лібертаріанці: Корнієнко заявив про зміну ідеології «Слуги народу». (2019). Дзеркало тижня. URL: https://dt.ua/POLITICS/bilshe-ne-libertarianci-korniienko-zayaviv-pro-zminu-ideologiyi-slugi-narodu-329152_.html

Вакарчук озвучив ідеологію партії «Голос». (2019). Рубрика. URL: <https://rubryka.com/2019/05/16/vakarchuk-ozvuchyv-ideologiyu-partiyi-golos/>

Кройтор, А. В. (2012). Політична ідеологія як чинник формування партійної системи. *Актуальні проблеми політики*, 36-44.

Обушний, М. І., Примуш, М. В., Шведа, Ю. Р. (2017). *Партологія*. Київ.

Примуш, М. В. (2018). *Політико-ідеологічний спектр українських політичних партій на сучасному етапі*. Політичне життя. URL: <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/6077/6105>

Про об'єднання громадян: Закон України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>

Про політичні партії в Україні: закон України. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2460-12>

Програма політичної партії «Блок Петра Порошенка «Солідарність»». (2015). URL: http://solydarnist.org/wp-content/uploads/2015/12/programma_solidarnist.pdf

Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»». (2015). URL: <https://ba.org.ua/programm/>

Програма політичної партії «Голос». (2019). URL: <https://golozmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf>

Програма політичної партії «Європейська Солідарність». (2019). URL: <https://golozmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf>

Програма політичної партії «Опозиційна платформа - «За життя»». (2019). URL: <http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html>

Програма політичної партії «Слуга народу». (2019). URL: <https://sluga-narodu.com/>

Шведа, Ю. Р. (2003). *Теорія політичних партій і партійних систем*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка.

Kroytor, A. V., Yakovlev, D. V., Aleksentseva-Timchenko, K. (2019). 'Apostles' of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice of Ukraine in the system of secondary education (based on analysis of expert interviews). *Ideology and Politics*(2), 127-146.

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПАРТИЙНОЙ ПАЛИТРЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ: АНАЛИЗ ПРОГРАММ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПАРЛАМЕНТСКИХ ПАРТИЙ

Аннотация. Статья посвящена исследованию политической идеологии как фактора формирования партийной системы Украины на основании анализа программ политических партий Украины. В статье проанализированы программы таких политических партий, как «Слуга народа», «Голос», «Европейская солидарность», «Всеукраинское объединение

«Батьківщина», «Оппозиційна платформа «За життя!». Визначені особливості партійних програм і їх ідеологічних складових. Доведено, що політичні партії України є партіями універсального типу з розмитими ідеологічними орієнтирами.

Ключевые слова: політична партія, партійна ідеологія, програма партії, політична ідеологія, партійна система.

IDEOLOGICAL FEATURES OF THE PARTY PALETTE OF MODERN UKRAINE: ANALYSIS OF THE DOMESTIC PARLIAMENTARY PARTY PROGRAMS

Abstract. The article is devoted to the study of political ideology as a factor of formation of the party system of Ukraine on the basis of the analysis of programs of political parties of Ukraine. The article analyzes the programs of such political parties; People's Servant, Voice, European Solidarity, All-Ukrainian Union. Homeland, Opposition Platform for Life. The features of party programs and their ideological components are determined. It is proved that political parties of Ukraine are parties of universal type with blurred ideological orientations.

Keywords: political party, party ideology, party program, political ideology, party system.

DOI: 10.32837/space.v0i11.134
УДК 81'42(045)

Вероніка Іванівна Ломейко

аспірантка кафедри політичних теорій

Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, Україна

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ДИСКУРС ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: МІЖ ПОВСЯКДЕННІСТЮ, ПОЛІТИКОЮ ТА ПРАВОМ

Анотація. У статті досліджується парламентський дискурс як складова політичного дискурсу. Відзначено його трансформації на сучасному етапі політичного розвитку, визначено роль парламентського дискурсу у системі політичних комунікацій та значення у процесі формування політичного дискурсу. Для сучасної української політики характерною ознакою є оновлення влади за результатами президентських та парламентських виборів, які відбулись у 2019 році. Внаслідок позачергових виборів Верховної Ради України до її складу потрапили як професійні політики, так і представники інших соціальних груп і дискурсивних практик. У процесі перезавантаження влади та переосмислення сутності політичної діяльності й політики як соціального феномену, особливої ваги набуває повсякденний дискурс. Його представники часто свідомо заперечують норми, правила і традиції політичного дискурсу. Повсякденний дискурс поступово стає важливою частиною парламентського дискурсу. У процесі формування парламентського дискурсу Верховної Ради IX скликання відбувається взаємний вплив повсякденного, політичного, наукового та правового дискурсів.

Ключові слова: парламентський дискурс, політичний дискурс, повсякденність, Верховна Рада України, науковий дискурс, дискурсивні практики.

Постановка проблеми. В основі сучасних трансформацій парламентського дискурсу як невід'ємної складової політичного дискурсу демократичної держави знаходиться декілька основних чинників. По-перше, вони обумовлені суттєвими зрушеннями у пострадянському політичному просторі, а по-друге – глобальними технологічними новаціями й економічними, соціальними та політичними змінами останніх десятиліть.

Серед факторів, які визначають сучасний стан та перспективи розвитку парламентського дискурсу слід відзначити не лише поступовий відхід від радянських/пострадянських дискурсивних практик та медіатизацію політики, а і розвиток мережевих засобів соціальних та політичних комунікацій. Останні створили технологічні можливості для «резонуючої публіки» (Габермас, 2000) брати активну участь у формуванні «порядку денного» сучасного демократичного суспільства, використовуючи соціальні мережі та впливати на політичний дискурс (Ломейко, 2017).

І якщо раніше демократична політика вимагала від політичних акторів «йти у народ», то сьогодні, завдяки комунікативним мережам «народ» (тобто, фактично, кожний громадянин) має можливість «прийти» у політику у прямому сенсі – сказати своє слово у коментарях на сайтах, висловити власну думку у соціальних мережах. Цей процес розширення комунікативних можливостей громадян у відносинах із владою напряму впливає на розвиток громадянського суспільства, державних інституцій, поведінку та раціональний вибір тих, кого обирають і тих, хто обирає. Безумовно, це посилює значення повсякденного дискурсу у формуванні парламентського дискурсу.

Як зазначає Ю. Корольчук «Громадянське суспільство має свою силу і владу. І саме його сила є однією із найважливіших умов демократії. Відповідно, центральне завдання розвитку демократії – це надання сили цьому суспільству... Українська спільнота також мусить визнати, що є сьогодні кращим для неї: покладатися на

природний шлях вирішення конфліктів (за принципом «виживає сильніший») чи сідати за круглий стіл переговорів і завдяки дискурсу досягати консенсусу» (Корольчук, 2001).

На особливу увагу процес «розмивання» кордонів між повсякденним та політичним дискурсом заслуговує відносно парламентського дискурсу. Адже, парламент – це орган представницької влади; депутати виступають не лише в якості професійних політиків та законотворців. Передусім, вони є представниками різних соціальних груп, страт, спільнот та класів, кожна з яких володіє власними дискурсивними практиками. Відповідно, трансформації парламентського дискурсу сучасної епохи (постмодерну, пізнього модерну, ін.) характеризуються експансією дискурсу повсякденності як опосередковано (через соціальні мережі), так і безпосередньо, через делегування представників різних соціальних дискурсів до парламенту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях політичного дискурсу слід виокремити декілька позицій відносно його сутності, які можна представити у вигляді розрізень між консенсусом та тиском/насильством, критичним та постмодерністським дискурс-аналізом, повсякденним та політичним дискурсом тощо.

По-перше, це розрізнення між підходами Ю. Габермаса та М. Фуко. На думку Б. Флівберга «Праці Юргена Хабермаса і Мішеля Фуко виявляють сутнісну напруженість сучасності – напруженість між консенсусом і конфліктом. Габермас, який спирається на Канта – філософ моралі, заснованої на консенсусі. Фуко, слідуючи Ніцше, – філософ реальної історії, яка викладається в термінах конфлікту і влади» (Флівберг, 2002, с. 146). Представники комунікативної теорії Ю. Габермаса наголошують на тому, що політичний дискурс спрямований на досягнення порозуміння між представниками різних дискурсивних практик (Габермас, 2006). Він має значний об'єднувальний потенціал, сприяє виробленню суспільного консенсусу з важливих політичних питань. В основі політичного дискурсу, за Ю. Габермасом має знаходитись комунікативна раціональність (Хабермас, 2000). Цей підхід продемонстрував свою ефективність у процесі формування єдиного економічного та політичного простору ЄС, а також під час декількох хвиль розширення ЄС та НАТО на Схід. Навпаки, послідовники М. Фуко наголошують на тому, що політичний дискурс є результатом співвідношення реальних сил та панування, метою боротьби потужних владних груп. За допомогою дискурсу ведеться політична боротьба, визначаються переможці та переможені. Як зазначає Е. Вишогрот «Згідно зі стереотипним марксистським поясненням, влада переходить в інші руки внаслідок змін у виробничих відносинах; проте М. Фуко описує такі зміни в термінах регулювання дискурсивної практики у структурі економіки, де мова зазнала сукупних модифікацій» (Енциклопедія постмодернізму, 2003, с.176).

По-друге, відмінності у трактуванні сутності політичного дискурсу представлено у критичному дискурс-аналізі та постмодерному дискурс-аналізі. Один із засновників критичного дискурс-аналізу Т. А. ван Дейк відзначає складність самого визначення того, що відноситься до політичного дискурсу, а що – ні. Також він зазначає, що критичний дискурс-аналіз зосереджується на питаннях відтворення політичної влади, зловживання владою, панування через політичний дискурс, включно із різними формами опору владі, а головне – визначення дискурсивних умов та наслідків соціальної та політичної нерівності, які є результатом панування (van Dijk, 1996). Навпаки, розвиток постмодерністського дискурс-аналізу (Я. Ставраксіс та ін.) пов'язується із наголосом на важливості інтерпретації, розуміння багатозначності політичного дискурсу та дослідженням «ризومي» (Ж. Дельоз) сенсів, який він

породжує. На думку вітчизняного дослідника О. Моравецького «Становлення постмодернізму пов'язано із трагедією двох світових воєн, виникненням ірраціональних у своїй основі, але «раціональних» у своїй риториці тоталітарних режимів, екологічними катастрофами, що породжують нові смислові контексти опозиції «життя/смерть»... Світ парадигмально став сприйматися як хаос, знаки реальності підміняють собою саму реальність. У «хаосі» «постмодерністської чутливості» наука і мистецтво ніби міняються місцями: наука стає все більш «ірраціональною», не має виходу в емпірію, мистецтво все більш «раціоналізується», примітивізується, що має місце в поп-культурі та ЗМІ, які орієнтуються на масове відтворення спрощених зразків і стереотипів (Моравецький, 2017, с. 60).

По-третє, зростання уваги представників соціальних наук до феномену «повсякденності» у цілому, та повсякденним дискурсивним практикам, зокрема. Наприклад, соціологічні дослідження ідентичностей сучасного суспільства та пов'язаних із ними дискурсів представлено у працях З. Баумана (Бауман, 2008), Й. Тернборна (Терборн, 2013), К. Єрьоміної (Еремина, 2011).

У сучасних умовах зростає дослідницька увага до парламентського дискурсу. Серед вітчизняних авторів слід відзначити Ю. Ганжурова, Ю. Древаль, О. Стасюка, С. Романюк, ін. Не викликає сумнівів сьогодні необхідність застосування міждисциплінарного підходу для дослідження парламентського дискурсу. Враховуючи значну політичну вагу, законотворчу складову та публічну роль парламентського дискурсу у суспільстві мова йде, передусім, про поєднання зусиль представників політичної науки, лінгвістики, психології, соціології, юриспруденції тощо.

Натомість, у сучасній політичній науці недостатньо уваги приділяється дослідженню впливу повсякденності на політику, зокрема – повсякденного дискурсу на формування парламентського дискурсу.

Формулювання мети статті. Мета статті – дослідити парламентський дискурс як складову політичного дискурсу, який формується на перетині дискурсивних практик повсякденності, політики та права.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній політиці дискурс стає одним із основних ресурсів боротьби за владу. Адже, контроль над дискурсивними практиками певної групи сьогодні, в епоху комунікаційних мереж, фактично означає домінування і владу у цій групі. Це ж стосується суспільства у цілому.

З одного боку, політичний дискурс постає як владний ресурс. За домінування у парламентському дискурсі та контроль над ним змагаються фракції політичних партій. Варто погодитись із тим, що «Одним з найбільш важливих політичних ресурсів, який активно використовується в боротьбі за владу (і взагалі, для аналізу і конструювання відносин влади) є дискурс... Це водночас і ефективний інструмент політики, завдяки якому суспільству нав'язується воля правлячого класу, і сам простір політичної боротьби. Дискурс формує і репрезентує громадську думку, масові уявлення, стереотипи, переконання й упередження» (Еременко, 2019).

З іншого боку, не можна зводити політичний дискурс до маніпуляцій та контролю; його сутність в умовах демократичного політичного режиму – обговорення суспільного блага та шляхів його досягнення. І саме тому вкрай важливу роль відіграє раціональна аргументація, яка є основою габермасівського розуміння комунікативної дії та досягнення суспільного консенсусу завдяки політичному дискурсу.

На думку Ю. Корольчука «...дискурс – це спосіб діалогічно-аргументованого перевіряння спірних домагань значущості стверджувальних та нормативних висловлювань (а також дій) з метою досягнення універсального (тобто значущого для всіх, хто здатний до розумної аргументації) консенсусу. Дискурсом позначається кожний інтерсуб'єктивний процес аргументованого взаєморозуміння, коли не

визнається іншого інтересу, окрім критики і обґрунтування: інтересу розумного консенсусу. Якщо ми серйозно зацікавлені у вирішенні будь-яких проблем, то повинні віднаходити рішення, з яким погодився б кожен. Основними ж визначеннями розумного консенсусу є істина, наочність, відсутність сумніву. Щоб досягнути розумного консенсусу, необхідно встановити головні суперечності наявної проблеми» (Корольчук, 2001).

Пошуки консенсусу на основі раціональної аргументації та діалогу – це одне із головних завдань парламентського дискурсу. Ця місія передбачає відхід від моделі «максимізації вигоди» та потребує урахування етики, моралі та культури з метою підвищення ефективності діяльності політичних та економічних інституцій (Яковлев, 2014).

На відміну від політичного дискурсу, парламентський дискурс не є масовим (хоча у його створенні беруть участь не лише депутати, а й експерти, лобісти, журналісти, партійні та регіональні еліти, активісти тощо), але він найбільш повно представлений у мас медіа через велику суспільну значущість рішень парламенту.

Аналіз парламентського дискурсу виходить із визначення дискурсу як одного із основних інструментів ведення політики, адже будь-яка політична ідея чи дія народжується, готується, реалізується та контролюється з допомогою мови; політичний дискурс – це обмежений жанр, який має власний тезаурус і конкретні функції (Kirvalidze N., 2016).

До парламентського дискурсу відносяться лише політичні виступи депутатів: інтерв'ю, дебати, промови у стінах парламенту з трибуни або з місця, робота у комітетах, зустрічі із виборцями. За результатами позачергових парламентських виборів 21 липня 2019 року було сформовано Верховну Раду України IX скликання. До її складу увійшли лише 82 депутати минулого скликання, оновлення становило більше 80%, до того ж депутатський корпус суттєво помолодшав – кількість депутатів віком 21 – 45 років збільшилась на 26%, а 342 парламентаря стали депутатами вперше («Портрет» нового парламенту, 2019).

Звернення до повсякденного дискурсу означає намагання не лише вийти за межі інституційного дискурсу, а й подолати наслідки тоталітарного дискурсу, у якому держава є головним розпорядником усіх владних ресурсів. Культура повсякденності у цьому сенсі протиставляється мові тоталітарної держави.

До проявів нової політичної риторики можна віднести послання Президента України В. Зеленського депутатам ВР України: «Так незвично бачити цю залу заповненою. Хочеться, щоб так було завжди, а не лише коли фуршет з нагоди урочистого засідання. Працюйте!... Вже зараз точно зрозуміло: Рада цього скликання увійде в історію... Ви маєте всі шанси потрапити до підручників як парламент, який зробив неймовірне. Який втілює усе, що не змогли зробити за попередні 28 років. Як парламент, де не було бійок, прогулів, кнопкодавства – вся Україна вас дуже просить про це, а тільки конструктив та щоденна кропітка робота на благо українського народу» (Послание, 2019).

До парламентського дискурсу (як і до політичного у цілому) не належить промовляння у повсякденному (у сенсі приватному) житті індивіда. Натомість, прояви повсякденного дискурсу не можна не помітити у парламентських неофітів. І якщо у старожилів ВР України відбувається поступова експансія парламентського стилю у повсякденне життя, то у прозелітів – навпаки переважно застосовується розмовна мова.

Слід відзначити також наступні риси повсякденного дискурсу, які дозволяють ідентифікувати його у парламентському дискурсі. По-перше, повсякденний дискурс є особистісно-орієнтованим, у ньому відчутно протиставлення будь-якому інституційному дискурсу. Обрані депутати часто говорять від власного імені, а не від

виборців, фракції чи парламенту. Наприклад, використовується словосполучення «моя людина»: «Депутат «Слуги народу» обценною лексикою пояснив, що «його людина» замінить Уляну Супрун» (Депутат «Слуги народу», 2019).

По-друге, намагання заперечити норми, правила та традиції парламентського дискурсу, які існували до появи новообраних депутатів. Вони прагнуть продемонструвати не лише відмову від традицій, а й власну інноваційність, відкритість та незалежність.

Зокрема, як зазначає Н. Пришляк «Кожен раз перед початком роботи Верховної Ради нового скликання в сесійній залі збирають «новобранців», щоб навчити їх бути депутатами, розповісти, як проходить реєстрація і голосування, роз'яснити норми ключових законів... Водночас для значної частини «новачків» все це, зазвичай, справжній шок і усвідомлення «куди ми потрапили»... Чи будуть боротися з прогулами і кнопкодавством «новачки»? Звісно, досвідченим і загартованим в протистояннях депутатам з парламентським минулим було простіше маніпулювати в багатьох питаннях. Але нове - це не обов'язково гірше чи краще. Нове – різне» (Пришляк, 2019).

По-третє, повсякденний дискурс формується не основі історичного досвіду діяльності інституту (у даному випадку – парламенту), а на основі конкретної ситуації, яка сприймається депутатами як нова та унікальна й, відповідно, потребує нестандартної реакції.

Для новообраних депутатів вірним є те, що «У практиках повсякденного життя ми встановлюємо правила гри, а коли ми приймаємо будь-які відповідальні рішення, соціальні, політичні або культурні, ми просто доводимо гру до кінця. Можна сказати, ми вступаємо в область «великого спорту», в область, де таке ігрове середовище стає основою для якоїсь більш масштабної дії... З точки зору представників культури повсякденності приблизно однаковим значенням мають і творення якихось великих творчих або політичних рішень (здійснення державного проекту або створення шедевра мистецтва) і повсякденна творчість (побутове, скажімо, в області кулінарії або організації міського життя). І там і там йдеться про виконання деякої кількості не кодифікованих правил і певний вигравш. І там і там найважливіше – імпровізація, несподівані спонтанні рішення, які раптово вражають всіх» (Беляев, 2018).

Висновки. Таким чином, парламентський дискурс, особливо у парламентських та парламентсько-президентських республіках є одним із найвпливовіших, але він не може бути автономним від інших дискурсів. Навпаки, парламентський дискурс (як дискурс представницького інституту влади) запозичує сенси в інших соціальних дискурсах та апелює до них. Саме тому, окрім наукового інтересу слід наголосити на значному соціальному запиті щодо дослідження парламентського дискурсу, визначення його ролі у представницькій демократії та впливу повсякденного дискурсу на формування парламентської риторики та розвиток парламентського дискурсу.

Важливою складовою дослідження парламентського дискурсу стає виокремлення політичної та ідеологічної позиції спікерів, проявів політичних маніпуляцій у виступах, індивідуального (егоїстичного) інтересу депутата, ліній перетину партійної дисципліни, індивідуального інтересу та потреб виборців. У парламенті політична/ідеологічна/партійна позиція та політична дія невіддільні від політичного слова, риторики та промови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бауман, З. (2008). Город страхов, город надежд. *Логос*(3), 24-53.
 Беляев, Д. (2018). Дискурс культуры повседневности в современной культурологии. *Современный дискурс-анализ*(1), 58-66.

Габермас, Ю. (2000). *Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство»*. Львів: Літопис.

Габермас, Ю. (2006). *Залучення іншого: Студії з політичної теорії*. Львів: Астролябія.

Депутат «Слуги народу» обценною лексикою пояснив, що «його людина» замінить Уляну Супрун. (29 серпень 2019 г.). Получено из Дзеркало тижня: https://dt.ua/POLITICS/deputat-slugi-narodu-obscennoyu-leksikoju-poyasniv-scho-yogo-lyudina-zaminit-ulyanu-suprun-322045_.html

Енциклопедія постмодернізму. (2003). Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи».

Еременко, А. М. (2019). «Мы диалектику учили не по Гегелю». *Философия в зеркале политической пропаганды: попытка антропологического подхода. Актуальні проблеми філософії та соціології*(24), 10-23.

Еремина, Е. (2011). Региональная идентичность в контексте социологического анализа. *Регионология*(3).

Корольчук, Ю. (2001). Громадянське суспільство: між конфліктом і консенсусом (крізь призму комунікативної філософії). *Незалежний культурологічний часопис «І»*(21).

Ломейко, В. І. (2017). Роль політичного дискурсу у встановленні порядку денного українського суспільства. *S. P. A. C. E.: Society, Politics, Administration in Central Europe*(4), 28-32.

Моравецький, О. М. (2017). Особливості раціональності в дискурсі постмодернізму. *Актуальні проблеми філософії та соціології*(19), 58-61.

«Портрет» нового парламенту: якою буде Верховна Рада України 9-го скликання? (2019). Получено из <https://rada.oporaua.org/novyny/novini/23591-portret-novogo-parlamentu-yakoju-bude-verkhovna-rada-ukrajini-9-go-sklikannya>

Послание Зеленского депутатам Рады нового созыва. (29 серпня 2019 г.). Получено из Дзеркало тижня: https://zn.ua/POLITICS/poslanie-zelenskogo-deputatam-rady-novogo-sozyva-tekst-328383_.html

Пришляк, Н. (2019). *Нова Верховна Рада: що перетворює недосвідчених новачків на кнопкодавів та політичних інтриганів*. Получено из УНІАН: <https://www.unian.ua/politics/10630062-nova-verhovna-rada-shcho-peretvoryuye-nedosvidchenih-novachkiv-na-knopkodaviv-ta-politichnih-intriganiv.html>

Терборн, Й. (2013). Как понять города: современный кризис и идея городов без государств. *Философия социологии и социальная антропология*, 16(1), 20-39.

Фливерберг, Б. (2002). Хабермас и Фуко: мыслители для гражданского общества. *Вопросы философии*(2), 146-158.

Хабермас, Ю. (2000). *Моральное сознание и коммуникативное действие*. Санкт-Петербург: Наука.

Яковлев, Д. В. (2014). Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин. *Наукові праці. Політологія*(216), 65-68.

Kirvalidze N., S. N. (2016). Political Discourse as a Subject of Interdisciplinary Studies. *Journal of Teaching and Education*(5), 161-170.

van Dijk, T. A. (1996). Discourse, power and access. В С. М. Caldas-Coulthard C. R. (Ред.), *Texts and Practices. Readings in Critical Discourse Analysis* (стр. 84-104). London: Routledge.

ПАРЛАМЕНТСКИЙ ДИСКУРС КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА: МЕЖДУ ПОВСЕДНЕВНОСТЬЮ, ПОЛИТИКОЙ И ПРАВОМ

Аннотация. В статье исследуется парламентский дискурс как составляющая политического дискурса. Отмечено его трансформации на современном этапе политического развития, определена роль парламентского дискурса в системе политических коммуникаций и значение в процессе формирования политического дискурса. Для современной украинской политики характерным признаком является обновление власти по результатам президентских и парламентских выборов, которые состоялись в 2019 году. Вследствие внеочередных выборов Верховной Рады Украины в ее состав попали как профессиональные политики, так и представители других социальных групп и дискурсивных практик. В процессе перезагрузки власти и переосмысления сущности политической деятельности и политики как социального феномена, особое значение приобретает повседневный дискурс. Его представители часто сознательно отрицают нормы, правила и традиции политического дискурса. Повседневный дискурс становится важной частью парламентского дискурса. В процессе формирования парламентского дискурса Верховной Рады IX созыва происходит взаимное влияние повседневного, политического, научного и правового дискурсов.

Ключевые слова: парламентский дискурс, политический дискурс, повседневность, Верховная Рада Украины, научный дискурс, дискурсивные практики.

PARLIAMENTARY DISCOURSE AS A COMPONENT OF POLITICAL DISCOURSE: BETWEEN EVERYDAY LIFE, POLITICS AND LAW

Abstract. The article explores parliamentary discourse as a component of political discourse. Its transformations at the present stage of political development are noted, the role of parliamentary discourse in the political communication system and the importance in the process of political discourse formation are defined. For today's Ukrainian politics, a characteristic feature is the renewal of power following the presidential and parliamentary elections that took place in 2019. As a result of the early elections of the Verkhovna Rada of Ukraine, both professional politicians and representatives of other social groups and discursive practices were included in its composition. In the process of rebooting power and rethinking the essence of political activity and politics as a social phenomenon, daily discourse becomes particularly important. His representatives often deliberately deny the rules and rules of political discourse. Everyday discourse is gradually becoming an important part of parliamentary discourse. In the process of forming the parliamentary discourse of the Verkhovna Rada of the IX convocation, there is a mutual influence of everyday, political, scientific and legal discourses.

Keywords: parliamentary discourse, political discourse, everyday life, Verkhovna Rada of Ukraine, scientific discourse, discursive practices.

УДК 32:1
DOI: 10.32837/space.v0i11.135

Игорь Владимирович Шамша

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии
Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, Украина

СОФИСТИКА В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ КАК АБСОЛЮТИЗАЦИЯ КОНВЕНЦИОНАЛЬНОСТИ ИСТИНЫ

Аннотация. Статья посвящена анализу использования софистики в политическом дискурсе. Целью статьи является проявление логической связи между конвенциональностью истины и софистикой. В частности, автором высказывается мысль, что абсолютизация конвенциональности истины, приводит к софистике. Автор анализирует причины популярности софистики в мировоззрении современного человека. Такими причинами являются: зрелищность, сведение реальности к ее проявлениям, обещание результата без вложений, обещание быстроты достижения этого результата, освобождение мыслящего от необходимости мыслить сущее в единстве с должным. Отдельное внимание уделяется анализу концепций истины. Корреспондентской, экзистенциальной и конвенциональной. Автор приходит к выводу о необходимости использования конвенциональной концепции истины в единстве с корреспондентской и экзистенциальной.

Ключевые слова: софистика, истина, корреспондентская концепция истины, экзистенциальная концепция истины, коммуникативная концепция истины, политический дискурс.

*«... но хотя разум (логос) – общ, большинство [людей] живет так, как если бы у них был особенный рассудок...» [9, с.98].
Гераклит Эфесский*

Постановка проблемы. Несмотря на то, что Сократу удалось доказать несостоятельность софистики по сравнению с маевтикой, в постмодерных обществах софистика выступает чуть ли не главным способом рассуждений, позволяющим достичь желаемых целей. При этом, в отличие от V века до н.э. современное человечество стоит перед лицом глобальных проблем, которые могут поставить под вопрос не просто его благопоучие, но физическое выживание.

Анализ исследований. Философию софистика интересует давно. Поэтому среди первых исследователей (и критиков софистики) можно назвать Сократа, Платона, Аристотеля. Критикуется софистика и в современной диалектической философии – А. Ивакин. Другая группа исследований связана с анализом разных видов истины и концепций истины в философии, науке и познании в целом. Новые мысли по этому поводу вызывает современный дискурс об истине (постистине), правде (постправде). Среди тех, кто присоединился к этому дискурсу, можно назвать Ф. Де Лара, С. Пролеева, Е. Быстрицкого, А. Еременко, Л. Сумарокову, И. Матюшину, Л. Аврахову, Л. Токарь и др. На наш взгляд, существует логическая связь между конвенциональностью истины и софистикой – связь, которая недостаточно исследована.

Цель статьи – Сделать видимой эту логическую связь между софистикой и конвенциональностью истины. Проанализировать необходимость и целесообразность использования конвенциональности истины в политическом дискурсе. Провести логическую границу между конструктивной и деструктивной конвенциональностью истины.

Изложение основного материала исследования.

Хотя слово «софистика» и происходит от слова «мудрость», мудрость софиста весьма своеобразна. Он обучает (за деньги) доказывать любую точку зрения независимо от ее истинности. Например, что черное – это белое, а белое – это черное. Если для Сократа в споре рождается истина, то для софиста в споре рождается выгода. Поскольку никакой истины нет, руководствоваться можно исключительно личными интересами. Поэтому особым «шиком» для софиста является опровержение самого себя, в угоду тем, или иным обстоятельствам: наглядная демонстрация «несуществования» истины.

Феномен софистики имеет не только историческое, но и логическое значение – через две тысячи лет после возникновения софистики в Древней Греции, феномен прекрасно «себя чувствует», будучи укорененным в сознании человека XXI века.

Причин этому – множество. Софистика очень *зрелищна*. И сегодня, как и две с половиной тысячи лет назад, она по-прежнему приковывает пристальное внимание людей. Как известно, в Греции устраивались сражения между мастерами убеждения, собирающие толпу зевак. В результате такого сражения наглядно становится понятным, почему лучше знать, а не не знать; почему нужно оттачивать искусство аргументации под руководством мастера риторики.

На наш взгляд, причиной укорененности в современном политическом процессе дебатов между кандидатами на пост президента, как раз и выступает зрелищность. Дебаты призваны наглядно продемонстрировать избирателю преимущества той, или иной политической силы, того, или иного претендента на пост. Конечно, мы не станем утверждать, что все политики – софисты: ведь красноречиво можно доказывать и истинную позицию. Однако скажем, что владение софистическими приемами, увеличивает шансы на победу в выборах, поскольку в сознании широкой публики, победа и есть победа, не важно каким путем она достигнута. При этом, те политики, которым удалось красноречиво отстоять истинную позицию, совершенно справедливо входят в сокровищницу мировой политической истории.

Зрелищность софистики сильно повышает интерес людей к интеллектуальной деятельности. На наш взгляд, софистика сыграла важную роль в развитии философии в Древней Греции. Не зря Сократ говорил: «Лучше быть софистом, чем невеждой».

Вторая причина популярности софистики состоит в том, что софист вызывает к *очевидному*, к тому, что доступно и понятно всем. Как известно, любая интеллектуальная технология, требующая приложения сил, не пользуется спросом широких масс. Например, технология познания, позволяющая достичь истины с помощью раскрытия сущности (предмета, явления, феномена). Это очень сложно, поскольку сущность сопротивляется усилиям исследователя быть раскрытой. Куда больший отклик в массовом сознании получают мысли о том, что ничего специально делать не нужно, что даже невежественный человек является компетентным. Объясняя победу Ньютонского понимания времени над Лейбницевским, Н.Н.Трубников высказывает интересную мысль о том, что Ньютон *освятил авторитетом научности* обыденные представления о времени (Трубников, 1987, с. 98). Именно это, по мнению Н.Н.Трубникова, выступило причиной победы Ньютонского понимания времени (сводящего феномен времени к наручным часам) над более прогрессивным, Лейбницевским.

А что является наглядным, очевидным? – *Проявления* чего-то, но не само это нечто. Как известно, всеобщее в процессе познания дано нам через единичное, необходимое – через случайное, причина – через следствие и т.д. Проявления – это то, что бросается в глаза, то чего нельзя не заметить, даже не обладая специальными знаниями.

Сведение целосной реальности к ее проявлениям свойственно всем видам позитивизма. Позитивизм провозглашает, что за проявлениями не стоит никакой реальности, эти проявления – и есть единственная реальность. В результате бытие сводится к бытию, право – к закону, мышление – к языку, любовь – к сексу, диссертация – к тексту, истина – к победе в споре и т.д.. Этот ряд можно долго продолжать. В свою очередь, такое упрощение реальности является одной из причин популярности позитивизма в мировоззрении современных людей. Можно даже сказать, что мы живем в мире победившего позитивизма. При этом позитивизм способен предложить только образ превращенной реальности, реальности, которая застыла во времени, хотя на самом деле она находится в постоянном развитии и становлении.

Третья причина востребованности софистики вытекает из второй. Предлагая упрощенную картину мира, софистика «поставляет на рынок» технологию получения *результата без вложений*. Хотя, как известно, результат можно получить только в после приложения усилий. Принцип очень простой: к чему человек прилагает усилия, тот результат и получает. Предложение получить результат без вложений, можно сравнить с азартной игрой, которая осознается как альтернатива полноценной работе. Востребованность получения прибыли без вложений, обеспечивает доход казино во всем мире. И банкротство многих людей. Мы бы сказали, что чем раньше человек откажется от мысли, что можно ничего не вкладывая, добиться успехов, тем скорее он их достигнет. Хотя это будет и не быстро.

Четвертая причина популярности софистики состоит в том, что предлагаемого результата можно достичь очень быстро. Следовательно, быстро получить и прагматическую выгоду (материальную, эмоциональную, мыслительную, символическую, властную). И выгода, действительно, не заставляет себя долго ждать. Однако, это победа на короткий период. Ориентация на долговременность обесценивает софистику.

Пятая причина, обеспечивающая софистике симпатии широких масс населения, состоит в том, что софистика освобождает мыслящего от необходимости соотносить сущее с должным, а ставит в центр внимания одно только сущее.

Итак, софистика не утратила популярности и актуальности и в XXI веке. Она популярна среди людей, очень популярна в политическом дискурсе, что отмечают многие исследователи (см., например: (Ивакин, 2016, с. 24); (Токарь, 2019, с. 120).

Теперь несколько слов об истине. Истина, как известно, бывает *пропозициональной* и *экзистенциальной*. Пропозициональная истина состоит в том, что именно я говорю. В соответствии этого (произносимого) – объективной действительности. Экзистенциальная истина состоит в том, что это говорю *именно я*. Она заключается в аутентичности моего существования (Бистрицкий, 2018, с. 58). Если пропозициональная истина требует бытия человека (трансцендентальный субъект), то экзистенциальная – аутентичного существования. При этом, сказать, что экзистенциальная истина субъективна, нельзя, поскольку речь идет об *аутентичном* существовании, а не простом. Скажем так: она не субъективна, но субъектна.

На основе пропозициональности и экзистенциальности истины возникают и концепции истины. Пропозициональной истине соответствует *корреспондентская* концепция истины, сущность которой состоит в соответствии наших знаний и представлений действительности. Экзистенциальной истине соответствует *экзистенциальная* концепция истины, которая утверждает априорность существования, его истинность.

Но есть еще *конвенциональная* концепция истины, в основе которой лежит коммуникативность истины. В этой концепции истина понимается как продукт некоторого договора (конвенции) между людьми. На сегодня она очень популярна и в

гуманитарных и в философских науках (см. например: (Матюшина, 2019, с. 116). Причины популярности конвенциональной концепции истины восходят к теориям общественного договора (Ж. Ж. Руссо, Т. Гоббс), возникшим в Новое время, и их широкому распространению в гуманитарных науках. Возникновение теорий общественного договора связано с зарождением новых для человечества (буржуазных) отношений. Общественный договор – это важнейший конститутив современного политического процесса – и в теории, и в практике. Это обусловило вторую причину популярности конвенциональной концепции истины – бурное развитие идеи коммуникативности истины в современной немецкой практической философии (К. О. Аппель, Ю. Хабермас, В. Гьосле, К. Майер-Абих и др.).

Коммуникативность истины позволяет в условиях *невозможности ее достижения*, достичь, по крайней мере, некоторого компромисса. Тут она действительно эффективна. Но что делать в ситуации, когда истина достижима, но участники спора (зачем-то) пытаются договориться о том, что считать истиной? – Свой ответ на этот вопрос мы предложим чуть ниже. Преварительно заметив, что именно уверенность в необходимости договоренности, когда истина не только достижима, но уже и найдена, обуславливает печальную статистику (в разных странах она разная) наличия у людей убеждения в том, что солнце обращается вокруг земли, а не наоборот. Так думают люди, живущие в XXI веке. Есть такие люди и в Украине. Более мягкий вариант этого незнания – скептическое сомнение в том, так ли важно это знать, и как это можно проверить? Автор этого текста неоднократно дискутировал на эту тему с (в том числе и остепененными) представителями гуманитарных наук.

Пропозициональная истина способна входить в противоречие с экзистенциальной (см., например: (Аврахова, 2019, с. 7). То есть, то что говорит человек может отменять его собственное существование. Как утверждение о том, что истины нет, само претендует на истинность. Возможность этого противоречия заложена в наличии сознания и способности человека говорить. Преодолеть противоречие можно двумя путями – либо научиться говорить правильно, либо отказаться говорить («просто жить», например). Противоречие между пропозициональной и экзистенциальной истиной предполагает истину как таковую. Поскольку знания и представления человека могут как отвечать объективному состоянию дел, так и не отвечать ему; существование человека может быть аутентичным (он чувствует, что живет), или неаутентичным (он чувствует, что через него нечто проживается) (Губин, 2000, с. 170).

А что же с конвенциональной концепцией истины? Есть ли в ней истина? Другими словами, что рождается в споре: истина, или выгода? – Хорошо бы, чтобы и то, и другое. Правда, так не всегда получается.

Когда представления о коммуникативности истины базируются на уверенности в том, что истина достижима (что она есть), тогда – в споре рождается истина, и тут прав Сократ. Когда же коммуникативность истины утверждается с уверенностью, что она недостижима, или с сомнениями в необходимости достижения истины вообще, тогда правы софисты. Только выгоду можно искать в таком споре. Главное внимание «познающего» с необходимостью *превращать* незнание в знание (собственно, познавать), переносится на необходимость *доказать* что-либо другому человеку. Если оба спорщика исходят из этого, то истина может вообще остаться в стороне от их спора.

Как мы отметили выше, современный политический процесс опирается на теории общественного договора (конвенции, соглашения). Это обуславливает и распространенность конвенциональной концепции истины в политических дебатах, в медиа-дискурсе, вообще в пространстве политического действия. Во всевозможных политических ток-шоу в Украине часто можно услышать оговорку «это мое

субъективное мнение». Эта оговорка, как бы, «освобождает» говорящего от ответственности за произносимое. Она показывает, что он не претендует на истинность высказывания, перенося акцент с истинности высказывания, на доказывание истинности, несении своей собственной *правды*. И поскольку очень важным в политике является лоббирование интересов (неважно – адекватных, или нет) различных электоральных групп, коммуникативность истины становится крайне востребованной. В глазах зрителей этих ток-шоу (у которых, безусловно есть свои интересы), никакой другой истины и нет. Многие люди такое (сформированное благодаря политическому медиа-дискурсу) виденье мира, переносят и в обычную жизнь, и в учебный процесс, и в личную коммуникацию – т.е. в неполитические сферы своей жизни.

В политическом дискурсе коммуникативность истины, понимаемая как донесение собственной *правды* (адекватной, или нет), очень важна: это особенность политического поля. Но для достижения истины (для обеспечения такой возможности), необходимо отличать политическое от неполитического. Не все – политическое. При этом, даже в политическом поле важно понимать следующее. Договор о том, что считать истиной в условиях ее недостижимости, и в условиях достижимости истины, а то и достигнутой – это два разных договора, две разных конвенции. Одна – предполагает достижение истины, а другая – нет, эта конвенциональность софистична и деструктивна.

Как понимать конвенциональность истины обычному человеку? В ситуации, когда в политическом поле предлагается конвенциональность, оторванная от истины? Может как раз и использовать софистическую подмену истины правдой? – Ответ на этот вопрос прост. «Политический человек» во мне не противоречит человеку «юридическому», «экономическому», «философскому» и т.д. Человек – единое целое. Если я – единое целое, зачем же мне выбирать деструктивное понимание истины, которое (тем не менее) существует в реальном политическом поле?

Коммуникативная составляющая знания, безусловно, очень важна. Это объясняет совершенно заслуженную востребованность конвенциональной концепции истины в гуманитарном знании. Однако, софистика появляется тогда, когда конвенциональной концепцией истины заменяются все остальные. Когда она провозглашается единственно возможной. Если же конвенциональная концепция истины применяется в единстве с корреспондентской, или (и) экзистенциальной, возможность достижения истины в споре сохраняется. И в этом смысле можно согласиться с утверждением о том, что признание действительности влечет за собой и признание истины (Сумарокова, 2019, с. 116-117), и с утверждением о том, что истина позволяет избежать искажения картины мира, которое угрожает современному человечеству гибелью (Токарь, 2019, с.122).

Выводы. Таким образом, можно прийти к следующим выводам. Популярность софистики в современном мире объясняется удобством ее использования и видимыми «преимуществами» ее применения. На наш взгляд, софистика широко используется в современном политическом дискурсе. Однако обоснования необходимости применения софистики в поле политики лишь с помощью конвенциональной концепции истины, недостаточно. Недостаточно ссылки на важность коммуникации с сфере политического. Поскольку из коммуникации еще не следует софистики. Коммуникация может быть и истинной – в споре рождается истина. Для того, чтобы не возникало деструктивной софистической коммуникации, конвенциональную концепцию истины необходимо применять в единстве с корреспондентской и экзистенциальной.

Дальнейшее развитие предложенная тема может получить в результате анализа софистики в свете других концепций истины. Например, прагматической и априорной. Экзистенциальная концепция истины также не однородна. Теоретические позиции ее

представителей варьируют от позиции о том, что экзистенциальная истина подтверждает истину пропозициональную – до позиции о том, что экзистенциальная истина полностью отменяет и обесценивает пропозициональную истину, существует вопреки ей.

Все это очень интересно было бы рассмотреть как в свете вопроса: «Оправдано ли применение софистики?»; так и в свете вопроса: «Оправдано ли применение софистики в политическом дискурсе?».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аврахова, Л. В. (2019). Абстрактный рационализм истины и экзистенциальная правда в диалогизме М. М. Бахтина. *Гілея*, 2(146), 7-13.

Бистрицький, Є. (2018). Екзистенційна істина і постправа. *Філософська думка* (5), 54-72.

Губин, В. Н. (2000). *Філософська антропологія*. Москва: Университетская книга.

Ивакин, А. А. (2016). *Повесть о бытии*. Одесса: Феникс.

Матюшина, И. И. (2019). Современная философия, наука и практическая деятельность уже давно не пользуются категорией «истина» в ее исконном значении... // Диспут «Истина и правда в эпоху постмодерна: от истины к постистине, от правды к постправде». *Актуальні проблеми філософії та соціології*(25), 115-116, 121.

Фрагменты ранних греческих философов (1989). Рожанский, И. Д. (Ред.). Москва: Наука.

Сумарокова, Л. Н. (2019). Если принимается понятие действительности, то это влечет за собой признание понятия истины // Диспут «Истина и правда в эпоху постмодерна: от истины к постистине, от правды к постправде». *Актуальні проблеми філософії та соціології* (25), 116-119, 122.

Токарь, Л. В. (2019). Истины «нет» (?) // Диспут «Истина и правда в эпоху постмодерна: от истины к постистине, от правды к постправде». *Актуальні проблеми філософії та соціології*(25), 119-122.

Трубников, Н. Н. (1987). *Время человеческого бытия*. Москва: Наука.

СОФІСТИКА В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ЯК АБСОЛЮТИЗАЦІЯ КОНВЕНЦІОНАЛЬНОСТІ ІСТИНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу використання софистики в політичному дискурсі. Метою статті є проявлення логічного зв'язку між конвенційністю істини і софістикою. Зокрема, автором висловлюється думка, що абсолютизація конвенційності істини, призводить до софистики. Автор аналізує причини популярності софистики у світогляді сучасної людини. Такими причинами є: наочність, зведення реальності до її проявів, обіцянка результату без вкладень, обіцянка швидкості досягнення такого результату, вивільнення мислячого від необхідності мислити суще в єдності з належним. Окрема увага приділяється аналізу концепцій істини. Кореспондентської, екзистенційної та конвенційної. Автор доходить висновку про необхідність застосування конвенційної концепції істини в єдності з кореспондентською та екзистенційною.

Ключові слова: софістика, істина, кореспондентська концепція істини, екзистенційна концепція істини, комунікативна концепція істини, політичний дискурс.

SOPHISTRY IN POLITICAL DISCOURSE AS THE ABSOLUTIZATION OF THE CONVENTIONALITY OF VERITY

Abstract. This article analyzes the use of sophistry in the political discourse. The purpose of the article is the manifestation of the logical connection between the conventionality of truth and sophistry. In particular, the author expresses the idea that the absolutization of the conventionality of truth leads to sophistry. The author analyzes the reasons for the popularity of sophistry in the worldview of modern human. Such reasons are: entertainment, the reduction of reality to its manifestations, the promise of a result without investments, the promise of the speed of achieving this result, the liberation of the thinker from the need to think of being in unity with due. Special attention is paid to the analysis of the concepts of truth. Corresponding, existential and conventional. The author comes to the conclusion that it is necessary to use the conventional concept of truth in unity with correspondent and existential ones..

Keywords: sophistry, verity, the correspondence concept of truth, the existential concept of truth, the communicative concept of truth, political discourse.

УДК 321

DOI: 10.32837/space.v0i11.136

Володимир Миколайович Шаповалдоктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський національний університет внутрішніх справ МВС України, м. Харків, Україна

МЕТАФІЗИКА ВЛАДИ: КЛАСИЧНИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

Анотація. У межах класичної філософської думки було розроблено важливі принципи функціонування влади у суспільстві та засоби, що забезпечують її ефективність. З'ясовано, що владні стосунки супроводжують людину як колективну істоту упродовж усієї її історії, є незмінним атрибутом соціального життя. Будучи успадкованими від своїх тваринних предків, вони отримали найрізноманітніші форми у ранніх людських спільнотах, виконуючи як конструктивну, так і деструктивну роль. Вододілом між вказаними проявами влади є виконання нею своїх головних функцій, серед яких чи на найпершому місці стоїть керування суспільними процесами, забезпечення сталого розвитку людських спільнот. За традицією, владою зі знаком «плюс» називали таку владу, яка приносить благо більшій частині або усім членам певної спільноти. Негативна влада – це така влада, яка має метою благо обмеженого кола обраних або навіть одного верховного правителя, і, у кінцевому підсумку, руйнує соціальну тканину суспільства. Питання щодо співвідношення цілей і засобів, якими влада домагається виконання своїх вимог, має тут вирішальне значення. Класична філософська думка обґрунтовано доводить, що для розумних істот, якими вважають себе люди, більш прийнятними впровадження владних рішень є не насильство, а моральний авторитет і право. Саме право у такому, що все більш ускладнюється, людському суспільстві, поступово стає пріоритетним інструментом влади..

Ключові слова: влада, філософія влади, владні відносини, метафізика влади.

Проблема влади та владних відносин завжди була актуальною у філософській і політологічній думці. Вона торкається багатьох сторін економічного, політичного, правового і духовно-культурного життя будь-якого суспільства. Влада охоплює своїм впливом усі рівні існування людської спільноти загалом, торкається кожного індивіда, зокрема. «Нам, землянам, – зауважує В.Ф. Халіпов, – людям, що вже у середині ХХ століття заговорили про свої соціально-культурні феномени і глобальні проблеми, вступаючи у ХХІ століття, слід на найперше місце ставити владу в усьому різноманітті її форм і проявів» (Халіпов, 1999, с. 14).

Влада є складним, багатовимірним феноменом, що відкриває необмежені можливості для найрізноманітніших тлумачень. Філософи, соціологи, політичні мислителі, правознавці, спеціалісти інших напрямків пропонують різні концепції влади, розробляють її теоретичні моделі, що потім намагаються втілити на практиці.

Аналіз сучасної літератури з проблем влади показує, що поняття влади наповнюється надзвичайно великим і багатозначним смислом, набуває безлічі відтінків, торкається багатьох потреб і інтересів людей. «Влада, – зазначав Е. Тоффлер, – це здатність і реальна можливість правителів або народу робити радикальний і всеосяжний вплив на діяльність, поведінку, свідомість і помисли людей, розпоряджатися їх долями» (Тоффлер, 2003, с. 13). Разом з тим, «з усіх аспектів нашого життя, влада залишається одним з найменш зрозумілих і найбільш важливих – особливо для нашого покоління» (Тоффлер, 2003, с. 21).

Намагаючись дати точне визначення влади, Макс Вебер писав, що «Влада (Macht) означає будь-яку можливість проводити усередині соціальних стосунків власну волю, навіть усупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована» (Weber, 1922, р. 28). Проте таке тлумачення вимагає певної конкретизації. При абстрактному

підході до розуміння влади, зауважує М. М. Кейзеров, «уся увага зосереджена на констатації факту детермінуючої дії однієї сторони відносин на іншу безвідносно до того, в якій сфері це здійснюється» (Кейзеров, 1973, с. 14).

Якщо мати на увазі політичний контекст, то у цьому сенсі влада виступає необхідним інструментом «для узгодження інтересів і дій різних соціальних груп, для підтримки життєдіяльності і збереження цілісності суспільства» (Панарин, 2000, с. 55-56).

Зазвичай владою вважається здатність і можливість втілювати свою волю, справляти визначальний вплив на діяльність, поведінку і загалом існування підвладних, використовуючи при цьому всі можливі засоби. Проте, аналіз різноманітних її проявів у світі дозволяє максимально широко поглянути на проблему і вийти на метафізичне її розуміння.

Владу можна віднести до біосоціальних явищ. Дослідження представників конкретних наук показують, що владні відносини люди отримали у спадок від своїх мавпоподібних предків. Якщо проаналізувати стосунки у тваринному світі, то можна побачити, що колективні тварини завжди живуть у певних ієрархічних структурах і на вершині кожної ієрархії стоїть найавторитетніша тварина – вождь, – що має повну владу над тими, хто стоїть нижче нього. Вождьом він стає, завдяки своїй силі, досвіду та вмінню керувати підлеглими, несвідомо додержуючись закону: головне – це благо цілого, тобто, зграї. Становище того, хто має найвищу владу, є нестійким і тимчасовим. Головним він перебуває недовго. Через силу силену випадкових причин він поступається місцем наступному претенденту. Можна впевнено сказати, що ієрархічні стосунки та влада одних тварин над іншими у тваринному світі є одним з цінних еволюційних надбань природи. Завдяки цьому колективні тварини діють набагато успішніше і мають шанс існувати набагато довше, аніж одинаки. У природному світі діють суворі закони виживання найсильніших, найбільш пристосованих, що створює ситуацію, коли кожне наступне покоління є кращим попереднього, а існування виду може продовжуватись тисячі мільйонів років.

Оскільки люди з самого початку були колективними істотами, владні стосунки супроводжували їх на протязі всієї їх історії. У первісному родовому суспільстві, коли люди були рівними, влада вождів базувалась на їх фізичних і інтелектуальних якостях і багато у чому була подібна до стосунків у звіриній зграї. Вождь примушував підкорятись інших членів первісного людського стада, завдяки своїй фізичній силі, а за непокору чекала жорстока розплата. Пізніше стосунки стали більш людянішими і вождя почали вибирати всі дорослі члени роду за його високий моральний авторитет. Не випадково родоплемінні відносини, що мали місце за первісної доби, називають первісною демократією.

З появою у суспільстві соціальної та економічної нерівності, розшарування людей на заможних і незаможних, виникли вкрай різноманітні і суперечливі інтереси. Як наслідок, владні стосунки надзвичайно ускладнились. Цілком очевидно, що влада почала концентруватись у руках небагатьох, економічно домінуючих особистостей, та у той час як більшість людей чи людських спільнот перебувала у ролі тих, хто повинен був частково чи повністю підкорятись, аж до того, що владарі вирішували, жити їм чи померти.

До того, як відбулось розшарування на певні стани або класи, влада носила суспільний характер, не було потреби у примусових установах, особливому апараті насилля і спеціальних людях, які виконували ці функції. У класовому суспільстві відчуження основної маси людей від влади перетворилось у норму життя, незалежно від форм державного устрою. З появою приватної власності, класів і держави кровні зв'язки руйнувались, замість відносин, що базувались на принципах рівності і

морального авторитету, виникли різні системи державної влади, шовзяли за основу насилля. Це стає однією з визначальних ознак людського співіснування.

Первинні уявлення про владу носили міфологічний характер. Синкретичне мислення стародавніх народів виходило з того, що все, що відбувається на землі, є відлунням більш загальних космічних процесів, отже влада, яка зосереджується у руках певного верховного правителя, або групи людей, дана з волі богів, має безапеляційну божественну санкцію. Посвягання на таку владу розцінювалось як посвягання на божественну волю, а отже намагання змінити верховну владу – це повстання проти самих володарів неба. Оскільки це так, повстання проти влади на ранніх етапах існування державних утворень придушувались з неймовірною жорстокістю.

У Стародавньому Світі вважалося, що влада має божественне походження, а верховний правитель країни (єгипетський фараон, цар Шумеру, китайський імператор) є не просто втіленням бога на землі, а живими богами, які спустились на землю і правлять людьми задля їх користі (Книга правителя області Шан (Шанцзюнь шу), 1993). Подібне ставлення до влади на початку цивілізації знайшло своє втілення у одному з головних принципів формування владних відносин у стародавньому світі, який красномовно виражено у Біблії: «Несть бо власть аще не от Бога: сущия же власти от Бога учинены суть» (Рим. 13. 1).

Зв'язок між земними та космічними порядками відчувався безпосередньо і тісно. Якщо людина підкорялась правителям своєї країни, виконувала вимоги державних законів, її поведінка не тільки впливала на порядок у державі, але й забезпечувала гармонію у цілому космосі.

Сумніви щодо божественного походження влади виникли вже у глибокій давнині і пов'язані з багатьма обставинами. Верховні правителі держав як на Сході, так і на Заході, менш за все були заклопотані інтересами і потребами простого народу, якого розглядали радше як джерело доходів у казну держави. У ті часи владики не дуже розрізняли людей і робочу скотину, яку треба кормити і про яку треба піклуватись остільки, оскільки вона здатна працювати. Проте, коли умови життя ставали нестерпними, голод, вороже нашествя чи тягар влади ставили людей на межу життя і смерті, виникали бунти, і тоді ані війська, ані прокльони жерців, ані самі боги не могли зупинити доведених до відчаю народів. Бунтівники іноді досягали певних успіхів, і тоді авторитету влади завдавався найсильніший удар, її непохитність та вічність ставились під сумніви, виникала потреба переглядати вікові традиції та шукати нові форми владних стосунків. Соціальні обставини, що невпинно, хоча не дуже швидко, змінювались, диктували необхідність відступити від традиційних поглядів, щодо божественного походження влади, і шукати її земні корені.

На межі VII-VI ст. ст. до н.е. з'явилися окремі особистості, які наслідились самостійно мислити, покладатись у пошуках істини не на зовнішній авторитет, а на свій розум, намагались самостійно знайти причини явищ природного і соціального оточення. У Стародавній Греції вони стали називати себе філософами. Вільні мислителі були не тільки у Стародавній Греції, а ще й у Індії та Китаї.

Китайський мудрець і філософ Конфуцій більшу частину життя присвятив тому, щоб зрозуміти, яким повинен бути найкращий державний устрій і яку роль у цьому грає морально досконала людина. Згідно з вченням Конфуція, влада верховного правителя у державі повинна базуватись, перш за все, на високому моральному авторитеті, бездоганності всього життя. Якщо це так, то такого правителя підвладні будуть всіляко поважати. Таким чином, вже Конфуцій започаткував принципи взаємодії між владарюючими і підвладними, що мають найвищою метою справедливість і гармонію у державі (Локк, 1988).

Особливої розмови щодо проблематики влади заслуговує Стародавня Греція. Ця невелика за розмірами країна відіграла визначну роль у формуванні європейського світобачення і європейської культури взагалі. «В усій історії людства, – писав Бертран Рассел, – нема нічого дивнішого й нез'ясованішого, ніж раптове постання цивілізації у Греції. Багато складників цивілізації вже цілі тисячоліття існувало в Єгипті й у Месопотамії і поширилися звідти у довколишні країни. Але деяких елементів бракувало, поки їх не внесли греки. Те, чого вони досягли у мистецтві і літературі, відоме будь-кому, але те, що вони створили у чисто інтелектуальній царині, ще винятковіше. Вони створили математику, науку взагалі і філософію; вони перші почали писати історію, а не просто літописи; вони вільно обговорювали природу і мету самого життя, не сковані кайданами ніякої традиційної ортодоксії» (Рассел, 1998, с. 20).

Перші грецькі філософи намагались зрозуміти природу. Але вже у Геракліта ми знаходимо певні філософські роздуми і узагальнення щодо суспільства, держави і влади. Його головна ідея полягала у тому, що владу повинні мати найкращі за моральними та розумовими якостями люди, а таких серед таких, що реально живуть, небагато. Правління у державі має спиратись на знання загальних законів космосу. Для більшості людей це є недоступним. Більшість ніколи не може стояти на позиціях істини, оскільки істина, за визначенням, не приймається переважаючою кількістю осіб. Один, наголошує філософ, є ціннішим, аніж десять тисяч, якщо він є найкращим. Отже найбільш правильною і ефективною формою влади є влада одного, оскільки він найкращий у інтелектуальному і моральному плані, розуміє не тільки одиничне, але й всезагальне. Найкращим є той, хто «віддає перевагу не багатьом, а лише єдиному: вічній славі, а не смертним речам. Більшість же людей як тварини прагнуть до пересиченості» (Антологія мировой философии, 1969, с. 280).

Цілком очевидно, що людей можна поділити на тих, хто живе високими потребами розуму і має гідність, і юрбу, що підкоряється інстинктам та задовольняється, переважно, тваринними потребами. Якщо влада буде у руках юрби, то це, на думку Геракліта, буде мати катастрофічні наслідки, призведе до загибель держави і людей, що її населяють. Висновок наступний: влада має бути у руках найбільш гідних, тих, хто знає закони космосу і людського життя, має високі моральні якості і вміння керувати.

Торкаючись проблем влади, Сократ наголошував на тому, що для людей «найбільш важливим є добродетель і справедливість, звичаї і закони» (Платон, Критон, 1999, с. 109). Будучи представником афінського демократичного полісу, Сократ невтомно переконував співгромадян у тому, що найкращим є життя відповідно до високих моральних принципів і правових законів. Тільки у цьому випадку спільне людське життя можна назвати справедливим, а ті, хто буде жити за цими законами, можуть називати себе цивілізованим народом, а не варварами.

Найвищу владу повинні мати не люди, більшість чи меншість, а саме справедливість і закони, тобто загальні моральні і правові принципи. Люди у державі повинні розглядатися як рівні перед законами, незалежно від того, мають вони владу, чи ні. Такий висновок є виключно важливим, оскільки є однією з перших спроб логічно обґрунтувати необхідність переходу від влади, побудованої на насильстві до управління соціальними справами за допомогою раціональних і загальноприйнятих правил.

Платон піддає критиці давньогрецьку полісну демократію, а разом з тим і всі відомі йому на той час форми державного устрою, які, на його думку, є неправильними, – тиранію, олігархію, плутократію (владу багатих), тимократію (владу військових), і пропонує свій проект ідеальної держави. На його думку, досконала держава – це така держава, де при владі стоять найкращі – аристократія. Державна влада у Платона повинна контролювати переважну більшість сфер суспільного життя, перш за все,

виробництво і розподіл суспільних благ, захист держави від зовнішніх і внутрішніх ворогів, шлюб, народження та виховання дітей, тощо, не залишаючи ці сфери без постійного нагляду і контролю. Платон обмежує функції сім'ї, приватну власність, більшість форм самодіяльності людей та жанрів мистецтва. Ідеальна держава – це справедлива держава, а справедливість – це спроможність займатися своєю справою та не втручатися у чужі. Найвищим благом у суспільному житті, на думку Платона, є благо держави.

«Мені здається, – розмірковує Платон, – що із тих властивостей держави, які ми розглянули, а саме розсудливість, мужність і мудрість, у держави є ще й остання властивість, яка тим попереднім дає можливість народитися з неї, а коли вони з'являються, вона забезпечує їм подальше буття доти, доки сама буде існувати. І ми стверджували, що залишок після того, як ми знайшли згадані три властивості, якраз і буде справедливістю... кожний робить щось своє і не втручаться до іншого» (Платон, Государство, 1999, с. 13).

Думка Платона щодо принципів державного устрою і організації влади, певною мірою, є кроком назад, у порівнянні з роздумами з цього приводу Сократа. Не закони, що розроблені на основі раціональних принципів, як вважав Сократ, а саме люди, які, на думку Платона, є найкращими, повинні мати всі важелі влади. Платон виказує повну недовіру демократії, – владі народу, – оскільки ця державна форма неодноразово демонструвала свою несправедливість відносно своїх найкращих громадян (страта Сократа – одна з них). А якщо вбивають і виганяють з батьківщини найкращих і їх місце заступають набагато гірші, то таку державу навряд чи можна назвати справедливою. Лейтмотивом роздумів Платона про ідеальну державу стає ідея виховання досконалих громадян, чим повинна, у першу чергу, займатись держава, ні в якому разі не пускаючи цей процес на самоплив. Якщо виховувати гідних людей, то можна покоління за поколінням покращувати людську породу і постійно знаходити найкращих для виконання суспільних функцій, серед яких керування державою є найважливішою.

Здається, що аргументи Платона виглядають переконливими. Проте, його модель ідеальної держави насправді має суттєві вади, того, що було названо деспотизмом або тоталітаризмом [див.:15]. У сконструйованій ним моделі майже всі сторони життя контролює держава, повністю відсутня індивідуальна свобода. Щастя окремих людей видається несуттєвим поряд з щастям цілого – держави. Люди у платонівській державі – це гвинтики гігантської державної машини, мета якої – існуванні її самої. Хоча Платон, нібито, дбає про загальне щастя, проте на практиці сконструйована ним система влади веде до нерівності і привілеїв для обраних. Філософ не враховує (або навмисне ігнорує) такий важливий фактор, як свобода людини, її ненаситна жага до творчості і самовдосконалення. Люди ніколи не погодяться бути цілком залежними від когось, хай його будуть звати «божественним правителем». А тому «ідеальна держава» Платона приречена на всенародний бунт, оновлення або знищення.

Багато праць, присвячених всебічному дослідженню проблематики влади маємо у Аристотеля. Зокрема, у роботі «Політика» відправною точкою аналізу виступає поняття спілкування, тобто той факт, що люди є колективними істотами. «Будь-яка держава, – писав античний мислитель, – є певним спілкуванням», яке «організовується заради якого-небудь блага» (Аристотель, 1981, с. 376).

Своєрідність державного спілкування, пояснює Аристотель, полягає у тому, що воно «є найбільш важливим з усіх і обіймає собою усі інші спілкування» (Аристотель, 1981, с. 376). Його особливість полягає у тому, що воно вимагає певної організації, встановлення спеціальних інститутів. «У всіх людей, – зауважує Аристотель, – природа вселила прагнення до державного спілкування, і перший, хто це спілкування

організував, зробив людству найбільше благо» (Аристотель, 1981, с. 376). Мова йде про того, хто зміг організувати усіх в одну спільноту, одну цілісність, ім'я якої – держава. Отже, оскільки люди є розумними істотами, вони створюють державу – цивілізований і справедливий спосіб сумісного спілкування.

Якщо людина позбавлена розумових і моральних якостей, вона, на думку філософа, виявляється дикою істотою, здатною здійснювати лише несправедливість, як у спілкуваннях одиничного характеру, так і у справі організації державного спілкування людей. Загального блага неможливо досягти за допомогою несправедливої організації людей. Відсутність загального блага свідчить про відсутність держави. Цивілізоване співіснування неминуче скачується у варварство, крізь яке просвічує тваринна природа стадності, при збереженні видимості державності, якщо порушується загальний закон природи – гармонія владного і підвладного начал.

Римська держава за тисячолітню історію свого існування пережила різні форми державного устрою: царська влада, республіка, абсолютистська влада імператорів. Ця історія переповнена безліччю подій, пов'язаних з боротьбою за владу, вона дає більш ніж достатньо фактів для філософських узагальнень.

Римський філософ і політичний діяч Цицерону своїх роздумах щодо найкращого політичного устрою суспільства значне місце приділяв проблемам влади. «Що таке держава, – зауважував Цицерон, – як не надбання народу?...А що таке громадянська община, як не безліч людей, пов'язаних певною згодою»? (Цицерон, 2019, с. 18). Торкаючись питання про виникнення держави, філософ наголошував, що «не будь у людини зародків справедливості, не виникло б ані доблесті, ані самої держави» (Цицерон, 2019, с. 18).

Цицерон стверджував: «будь-який народ, що є об'єднанням багатьох людей... будь-яка громадянська община, що є народним встановленням, будь-яка держава, яка... є народним надбанням, щоб бути довговічними, повинні управлятися... радою, а рада ця повинна виходити передусім з тієї причини, яка породила громадянську общину. Здійснення їх слід доручати або одній людині, або декільком виборним або ж його повинно на себе брати безліч людей, тобто усі громадяни. І ось, коли верховна влада знаходиться у руках однієї людини, ми називаємо цього одного царем, а такий державний устрій – царською владою. Коли вона знаходиться у руках у виборних, то говорять, що ця громадянська община управляється волею оптиматів. Народною ж є така община, в якій усе знаходиться у руках народу. І кожен з трьох видів держави – якщо тільки зберігається той зв'язок, який уперше дуже міцно об'єднав людей зважаючи на їх загальну участь у створенні держави, – правда, не досконалий і, на мою думку, не найкращий, але він все ж терпимий, хоча один з них може бути краще іншого. Бо положення і справедливого і мудрого царя, і обраних, тобто тих, хто є першими, громадян, і навіть народу (втім, останнє найменше заслуговує схвалення) все ж, – якщо тільки цьому не перешкоджають несправедливі вчинки або пристрасті, – очевидно, може бути цілком міцним» (Цицерон, 2019, с. 19).

Середньовіччя являє собою приклад суперечливої і трагічної практики застосування влади у людських спільнотах. З одного боку, проголошувалось, що влада будь-якого короля, царя чи імператора дана йому самим Богом, який за визначенням є добрим і справедливим. Оскільки це так, володар мав би піклуватись про тих, ким править. З іншого боку, влада королів і пап у християнській Європі супроводжувалась кривавими потоками насилля, війн, завоювань чужих земель, незчисленних жертв, винищення цілих країн і народів. Розбещеність світської і церковної влади не знала меж, її дії – це нескінченна кількість таких, що не піддаються ніякому опису моральних збочень і кримінальних злочинів, які не мали нічого спільного ані з людськими законами, ані з божими. При цьому, нескінченне насилля

супроводжувалось цинічним лицемірством і обманом: нібито така ситуація є розплатою за людські гріхи.

Новий час став переломною епохою у житті цивілізованих народів Європи у багатьох сенсах. Це був час, коли темрява ночі невігластва, мракобісся і страшних релігійних забобонів почала поступово поступатися місцем світлу знання і розуму. Проте пряме насилля з боку влади продовжувалось. Однак тепер воно викликало не тільки страх, але й протест, жагу до справедливості і свободи, яка спочатку народилась в осередках освічених людей, а далі оволоділа умами більшості народу.

Досліджуючи проблеми війни та миру і торкаючись, у цьому зв'язку питання влади, Г. Гроцій писав: «Верховною владою називається така влада, дії якої не підпорядковані іншій владі і не можуть бути скасовані чужою владою на її розсуд... Носій її може бути або у загальному, або ж у власному сенсі; подібно до того як загальним носієм зору є тіло, власний же – це око, так загальним носієм верховної влади є держава... Носієм влади у власному сенсі є або одна особа, або ж декілька, згідно законам і устоям того або іншого народу» (Гроцій, 1994, с. 158).

Гроцій задавався питанням, чи може верховна влада належати народу? Його точка зору з цього приводу однозначна: «Слід... відкинути думку тих, хто вважає, що верховна влада усюди і без вилучення належить народу, так що государів, які зловживають своєю владою, слід позбавляти влади і карати; ця думка, проникнувши у глибину душі, послужила і може послужити ще надалі причиною настільки багатьох лих, що не може сховатися від кожного, хто обдарований розумом» (Гроцій, 1994, с. 158). Філософ зауважує, що дехто обстоює ту тезу, що «будь який уряд заснований заради тих, ким управляє, а не заради тих, хто управляє; тому, як вважають, з гідності самої мети виходить, що керовані вище за правителів» (Гроцій, 1994, с. 164). Таке положення абсолютно не відповідає істині; воно стосується, скоріше, того, що мало б бути, а не того, що є насправді. Можна навести безліч прикладів, коли уряди існують не заради народу, а заради правителя і самих себе. Разом з тим, Гроцій погоджується з аргументами тих, хто стверджував, що «у більшості держав метою самою по собі є користь самих підвладних; вірно те, що сказано Цицероном услід за Геродотом, а Геродотом услід за Гесіодом, а саме, що царі встановлені для здійснення справедливості» (Гроцій, 1994, с. 165).

Томас Гоббс пояснює виникнення влади і держави природним прагненням людей до безпеки. Таку безпеку ніщо не може гарантувати людині, якщо вона перебуває у природному стані, оскільки покладання на власні сили є фактором вкрай ненадійним. Життя людини у природному стані надзвичайно важке, оскільки немає взагалі ніяких гарантій ані на плоди власної праці, ані на життя взагалі. У людей, які живуть поза державним станом, «Немає землеробства, судноплавства, морської торгівлі, зручних будівель, немає засобів руху і пересування речей, що вимагають великої сили, немає знання земної поверхні, числення часу, ремесла, літератури, немає суспільства, а, що найгірше, є вічний страх і постійна небезпека насильницької смерті, і життя людини самотнє, бідне, безпросвітне, тупе і короткочасне» (Гоббс, 1989, с. 65)

Проте, згідно з основним природним законом, «у разі згоди на те інших, людина повинна погодитись відмовитись від права на всі речі у тій мірі, в якій це необхідно в інтересах миру і самозахисту, і задовольнятися таким ступенем свободи по відношенню до інших людей, який вона припускала б в інших людей по відношенню до себе» (Гоббс, 1989, с. 99). Гоббс уточнює, що немає ніяких підстав відмовлятися від цього права, якщо інші люди не готові зробити те ж саме, оскільки це означатиме швидше добровільну згоду на розграбування чим схильність до миру.

Природні закони, незважаючи на свою уявну непохитність, можуть порушуватися. Філософ застерігає, що «самі по собі, без страху перед якоюсь силою, що примушує їх

дотримуватися, суперечать природним потягам, що тягнуть нас до пристрасті, гордості, мести і т. ін. А угоди без меча – це лише слова, які не в силах гарантувати людині безпеку» (Гоббс, 1989, с. 129). За Гоббсом, там, де відсутня надійна влада, що спирається на силу, і у змозі гарантувати людям безпеку, кожна людина може на законних підставах використати свою силу для того, щоб забезпечити себе від усіх інших людей. Саме у державі може бути встановлена така влада.

Монарх або загальні збори людей є ядром держави, яку Гоббс визначає єдиною особою, «відповідальність за дії якої настає завдяки взаємному договору між величезною безліччю людей, з тим, щоб ця особа могла використати силу і засоби усіх їх так, як визнає за необхідне, для забезпечення миру і загального захисту» (Гоббс, 1989, с. 133). При цьому, засоби для їх досягнення залишаються повністю на розсуд володаря. Іншими словами, мета виправдовує будь-які засоби.

Політична влада, згідно поглядам Джона Локка, визначається «правом створювати закони, що передбачають страту і відповідно усі менш суворі заходи покарання для регулювання і збереження власності, і застосовувати силу спільноти для виконання цих законів для захисту держави від нападу ззовні – і усе це тільки заради загального блага» (Гоббс, 1989, с. 263).

Локк стверджує, що усі люди залишаються у природному стані до тих пір, поки за власною згодою не стають членами певного політичного суспільства.

Локк не поділяє погляди Гоббса, що природний стан і стан війни є тотожними. Головна причина, за якою люди утворюють суспільство і відмовляються від природного стану – це прагнення уникнути стану війни, коли вже стираються усі відмінності і не існує ніякої влади, яка винесла б ухвали тим, що сперечається. «Адже коли є яка-небудь влада, яка-небудь сила на землі, від якої можна отримати допомогу, якщо до неї звернутися, то продовження стану війни виключається і суперечка вирішується цією владою» (Гоббс, 1989, с. 274)

Торкаючись проблем державної влади, Кант писав: «Держава є об'єднанням множини людей, що підкоряються правовим законам» (Кант, 1965, с. 233). Це визначення має на увазі ідею держави, або державу, якою їх належить бути. Такі, що реально існують, держави можуть лише у тій або в іншій мірі наблизитись до цього ідеалу. За Кантом, держава з необхідністю повинна мати три види влади: «верховна влада (суверенітет) у особі законодавця, виконавча влада у особі правителя (правлячого згідно із законом) і судова влада (що присуджує кожному своє згідно із законом) у особі судді (*potestas legislativa, rectoria et iudiciaria*), як би три судження у практичному силлогізмі: велика посилка, що містить у собі закон загальним чином об'єднаної волі; менша посилка, що містить у собі веління поступати згідно із законом, тобто, принцип підведення під цю волю, і висновок, що містить у собі судове рішення (вирок) відносно того, що у даному випадку відповідає праву» (Кант, 1965, с. 234).

Послідовно проводячи принципи своєї філософії при аналізі природних, суспільних і духовних явищ, Гегель обстоює ту думку, що досконала держава – це така держава, де на практиці реалізується принцип єдності одиничного, особливого і загального (Гегель, 1990, с. 229). З цієї точки зору, недолік «ідеальної держави» Платона полягав в тому, що тут панує принцип загального і ігноруються особливе і одиничне. По суті, модель держави, сконструйована Платоном, з самого початку була ущербною, оскільки свідомо не враховувались особливі потреби громадян, їх індивідуальна свобода. Прагнення до тотальності, змусило Платона удатися до абсолютно фантастичних допущень про можливість скасування в «ідеальній державі» таких важливих соціальних інститутів, як сім'я і приватна власність, що суперечило всьому тому, що показує людська історія. Напроти, якщо дається необмежений простір одиничному,

тобто стихії індивідуальних потреб і цілей, то це веде до катастрофічних наслідків: держава та й людська спільнота взагалі руйнуються.

Хоча теорія держави Аристотеля відрізняється від концепції Платона суттєвими деталями, за Гегелем, вона також являє собою приклад однобічності, а саме, – примат загального над одичним.

Виходячи з цих міркувань, влада, що зупиняється на одній із сторін розглядуваного феномену, забуваючи або навмисно ігноруючи інші, є за визначенням негативною владою. Державна влада, що відповідає своєму поняттю, представляє собою діалектичну єдність одиничного, особливого і загального. Така влада виступає надійним інструментом розвитку суспільства, забезпечує гармонійне поєднання одиничних інтересів окремих громадян і загального блага.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити наступне. У межах класичної філософської думки було розроблено важливі принципи функціонування влади у суспільстві та засоби, що забезпечують її ефективність. З'ясовано, що владні стосунки супроводжують людину як колективну істоту упродовж усієї її історії, є незмінним атрибутом соціального життя. Будучи успадкованими від своїх тваринних предків, вони отримали найрізноманітніші форми у ранніх людських спільнотах, виконуючи як конструктивну, так і деструктивну роль. Вододілом між вказаними проявами влади є виконання нею своїх головних функцій, серед яких чи на найпершому місці стоїть керування суспільними процесами, забезпечення сталого розвитку людських спільнот. За традицією, владою зі знаком «плюс» називали таку владу, яка приносить благо більшій частині або усім членам певної спільноти. Негативна влада – це така влада, яка має метою благо обмеженого кола обраних або навіть одного верховного правителя, і, у кінцевому підсумку, руйнує соціальну тканину суспільства. Питання щодо співвідношення цілей і засобів, якими влада домагається виконання своїх вимог, має тут вирішальне значення.

Упродовж майже всієї людської історії можна спостерігати тісний зв'язок між владою і насильством. Іноді здається, що воно взагалі є неусувним з людського життя, ледве чи визначальний чинник людських стосунків. Саме по собі насильство мало у кого знаходить відверте схвалення. Більшість філософів, та й взагалі пересічних людей, як правило, його засуджують. Класична філософська думка обґрунтовано доводить, що для розумних істот, якими вважають себе люди, більш прийнятними впровадження владних рішень є не насильство, а моральний авторитет і право. Саме право у такому, що все більш ускладнюється, людському суспільстві, поступово стає пріоритетним інструментом влади.

Влада завжди прагне зберегти себе як можна довше, у граничному плані – стати вічною. Проте є багато причин об'єктивного і суб'єктивного характеру, що ставлять межу таким намаганням. Людське суспільство – це виключно складна система зв'язків і відносин. Ефективна робота цієї системи забезпечується, у тому числі, ефективними управлінськими рішеннями, а також тісним зв'язком між прийнятими рішеннями і їх виконанням. Тобто, – саме владними відносинами. Хочемо ми цього чи не хочемо, але у суспільстві завжди будуть керівники і підлеглі, ті, хто приймає рішення, і ті, хто повинен їх виконувати, тобто, владарюючі і підвладні. Від того, наскільки будуть ефективними рішення, і наскільки успішно вони будуть впроваджуватись у життя, залежить успішне функціонування різних людських спільнот, майбутнє загальнолюдського суспільства взагалі. Саме це, в ідеальному варіанті, повинна забезпечувати влада.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антология мировой философии. Ч. 1. Философия древности и средневековья.* (1969). Москва: Мысль.
- Аристотель. (1981). *Политика* (Т. 3). Москва: Мысль.
- Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового завета.* (1995). Москва: Библейские общества.
- Гегель, Г. В. (1990). *Философия права.* Москва: Мысль.
- Гоббс, Т. (1989). *Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского* (Т. 2). Москва: Мысль.
- Гроций, Г. (1994). *О праве войны и мира.* Москва: Ладомир.
- Кант, И. (1965). *Метафизика нравов в двух частях* (Т. 4). Москва: Мысль.
- Кейзеров, Н. М. (1973). *Власть и авторитет.* Москва: Юридическая литература.
- Книга правителя области Шан (Шанцзюнь шу).* (1993). Москва: Ладомир.
- Конфуций. (2000). *Уроки мудрости. Сочинения.* Харьков: Фолио.
- Локк, Д. (1988). *Два трактата о правлении* (Т. 3). Москва: Мысль.
- Панарин, А. С. (2000). *Политология. Западная и восточная традиция.* Москва: Книжный дом «Университет».
- Платон. (1999). *Государство.* В *Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий* (стр. 79-420). Москва: Мысль.
- Платон. (1999). *Критон.* В *Платон. Апология Сократа. Критон. Ион. Протагор* (стр. 97-111). Москва: Мысль.
- Поппер, К. (1992). *Открытое общество и его враги.* В *Кн. 1. Чары Платона* (стр. 448). Москва: Мысль.
- Рассел, Б. (1998). *История западной философии.* Ростов-на-Дону: Феникс.
- Тоффлер, Э. (2003). *Метаморфозы власти.* Москва: АСТ.
- Халипов, В. Ф. (1999). *Кратология как система наук о власти.* Москва: Республика.
- Цицерон. (25 12 2019 г.). *Диалоги. О государстве. О законах.* Получено из <http://ancientrome.ru/>
- Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft.* Tubingen.

МЕТАФИЗИКА ВЛАСТИ: КЛАССИЧЕСКИЙ ФИЛОСОФСКИЙ ДИСКУРС

Аннотация. В рамках классической философской мысли был разработан важные принципы функционирования власти в обществе и средства, обеспечивающие ее эффективность. Выяснено, что властные отношения сопровождают человека как коллективную существо на протяжении всей ее истории, является неизменным атрибутом социальной жизни. Будучи унаследованными от своих животных предков, они получили самые разнообразные формы в ранних человеческих сообществах, выполняя как конструктивную, так и деструктивную роль. Водоразделом между указанными проявлениями власти является выполнение ею своих основных функций, среди которых или на самом месте стоит управления общественными процессами, обеспечение устойчивого развития человеческих сообществ. По традиции, властью со знаком «плюс» называли такую власть, которая приносит благо большей части или всех членов определенного сообщества. Негативная власть - это такая власть, которая имеет целью благо ограниченного круга избранных или даже одного верховного правителя, и, в конечном итоге, разрушает социальную ткань общества. Вопрос о соотношении целей и средств, которыми власть добивается выполнения своих требований, имеет решающее значение. Классическая философская мысль обоснованно

доказывает, что для разумных существ, которыми считают себя люди, более приемлемыми внедрения властных решений является не насилие, а моральный авторитет и право. Именно право в таком все более усложняющемся, человеческом обществе, становится приоритетным инструментом власти..

Ключевые слова: власть, философия власти, властные отношения, метафизика власти.

THE METAPHYSICS OF POWER: A CLASSICAL PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Abstract. Within the framework of classical philosophical thought, important principles of the functioning of power in society and the means to ensure its effectiveness were developed. It has been found that power relations that accompany a person as a collective being throughout his or her history are an invariable attribute of social life. Inherited from their animal ancestors, they took on a variety of forms in early human communities, playing both constructive and destructive roles. The watershed between these manifestations of power is the fulfillment of its main functions, among which or in the first place is the management of social processes, ensuring the sustainable development of human communities. Traditionally, a power with a plus sign was called a power that benefits most or all members of a particular community. Negative power is a power that aims at the benefit of a limited circle of elected or even one supreme ruler and ultimately destroys the social fabric of society. The question of the balance of goals and means by which the authorities seek to fulfill their demands is crucial here. Classical philosophical thought argues that for intelligent beings who consider themselves human beings, moral authority and law are more acceptable for the implementation of power decisions. Right in an increasingly complex human society is gradually becoming a priority instrument of government..

Keywords: power, philosophy of power, power relations, metaphysics of power.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.32837/space.v0i11.137

Виктор Брониславович О कोरोков

доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой философии
Днепропетровский национальный университет им. Олесея Гончара, Днипро, Украина
ORCID: 0000-0001-8606-677X

**РЕЦЕНЗИЯ НА МОНОГРАФИЮ А. М. ЕРЁМЕНКО
«РАЗВЕНЧАННЫЙ НОСТРАДАМУС. ПРОРОЧЕСТВА
НОСТРАДАМУСА И ТЕОРИЯ СОБЫТИЕМ»**

Ключевые слова: философия, Нострадамус, теория событием, рецензия.

Монография А. Ерёмченко представляет собой довольно своеобразный вариант интерпретации текстов знаменитого французского предсказателя. Автор берёт на себя смелость попытаться проникнуть в творческую лабораторию Мишеля Нострадамуса. Он осуществляет свой амбициозный замысел, опираясь на выдвинутую в предыдущих работах теорию событием.

Большая часть катренов М. Нострадамуса представляет собой предсказание политических событий. Авторитет провансальского пророка был столь высок, что предсказания нередко использовались в качестве манипулятивных приёмов политической борьбы. Имело место не только весьма вольное истолкование содержания катренов, но и сочинение поддельных катренов, якобы принадлежащих Нострадамусу. Иногда даже наблюдаются попытки использовать катрены в политологическом дискурсе.

Работа А. Ерёмченко не только показывает беспочвенность таких попыток, но и раскрывает для желающих методику сочинения пророчеств а la Nostradamus (в этом проявляется научный юмор автора).

Монография Ерёмченко состоит из трёх глав и двух приложений.

В первой главе изложены основы теории событием. Согласно А. Ерёмченко, событием есть абстрактная возможность единичных событий того или иного типа. Она напоминает собой некий эйдос событий. История, согласно этой концепции, есть заполнение ограниченного набора событием множеством единичных событий. Нужно сказать, что автор вынужден был сократить описание теории событием, более пространно изложенное в его предыдущей монографии и в докторской диссертации. При этом, в рецензируемой монографии А. Ерёмченко, свернув философские аспекты концепции, уделил большее внимание конкретно-историческим иллюстрациям, поясняющим эйдетическую сущность событием, что представляется оправданным.

Во второй главе анализируются некоторые особенности катренов, а именно: символизм языка, наличие архаизмов, перенесение прошлых событий в будущее, неудачи при указании дат, случаи наличия действительных предсказаний. Нужно сказать, что, анализируя катрены, Ерёмченко проявляет здоровый скептицизм, но не гиперскептицизм.

В третьей главе автор применяет теорию событием к анализу катренов. Центральная гипотеза рецензируемой монографии формулируется таким образом: «Мишель Нострадамус описывал событием как единичные события, насыщая их деталями, чем создавалась иллюзия предсказания» (с. 28). При этом нужно отдать должное А.

Ерёменко: он не абсолютизирует свой событиемный метод. Автор полагает, что Нострадамус практиковал четыре основных способа сочинения предсказаний: 1) описание прошлых событий как будущих; 2) описание событием как единичного события; 3) описание единичных событий, исходя из понимания общей тенденции развития событий; 4) описание видений, которые он иногда видел. Более того: Ерёменко подчёркивает, что использование событиемного метода Нострадамусом осуществлялось на интуитивном уровне, поскольку о самой по себе теории событием французский автор ХУІ века, разумеется, не имел ни малейшего понятия. Но веря в повторяемость событий (как и многие его современники), М. Нострадамус интуитивно воспринимал единичные события как варианты повторяющихся фигур исторического процесса.

Если принять указанные оговорки, то в целом осуществлённая в монографии интерпретация катренов выглядит убедительно.

Следует подчеркнуть, что А. Ерёменко избегает вольностей поэтического перевода. Он опирается на подстрочный перевод катренов, сопоставляя различные конъектуры и обосновывая выбор той или иной конъектуры.

Хотелось бы обратить особое внимание на Приложение 1. Это приложение представляет собой составленную А. Ерёменко таблицу всех катренов, содержащихся в «Центуриях». В рубриках таблицы расписаны событийный смысл, детали и событиемный смысл катренов. Нужно сказать, что вычленение событиемного смысла потребовало от автора незаурядных обобщающе-аналитических усилий. Насколько нам известно, составленная Ерёменко таблица представляет собой новое слово в отечественном и мировом нострадамоведении.

Несомненно, в рецензируемой монографии есть дискуссионные моменты. Например, предлагаемое А. Ерёменко различие пророчества и предсказания может быть оспорено. Симптоматично, что сам автор в данном вопросе проявляет некоторые колебания. В целом отрицая возможность пророчества как ясного видения единичных будущих событий, Ерёменко признаёт, что в отдельных, чрезвычайно редких случаях такое видение возможно (с. 96, с. 106). Но редко встречающаяся способность не перестаёт быть способностью. Тогда получается, что Ерёменко отрицает не пророческую способность как таковую, а её наличие у Нострадамуса. Впрочем, полагаем, что колебания автора в этом вопросе отражают как сложность самой по себе проблемы, так и «открытость» стиля мышления А. Ерёменко.

В целом монография «Развенчанный Нострадамус. Пророчества Нострадамуса и теория событием» написана на высоком научно-теоретическом уровне и заслуживает публикации в открытой печати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ерёменко, А. М. (2019). *Развенчанный Нострадамус. Пророчества Нострадамуса и теория событием*. Одесса: Феникс. 265 с.

S. P. A. C. E.
SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION IN CENTRAL EUROPE

Електронне фахове видання

Випуск 11

Українською, російською та англійською мовами.

Рекомендовано до поширення мережею Internet вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» 22 грудня 2019 р. (протокол № 9)

Верстка: Наукова бібліотека НУ «ОЮА»
м. Одеса, 65009, вул. Академічна, 2.
Тел. (048) 719-88-58.
e-mail: space@onua.edu.ua
www.space.onua.edu.ua